

पं० मणिविजयगणिग्रन्थमाला. नं. २

महोपाध्यायश्रीजिनमण्डनगणिविरचितम्

मार्गानुसारिपञ्चत्रिंशद्गुणविवरणम्

आचार्यमहाराजश्रीविजयकुसुदसूरीश्वरशिष्यमुनिमैरुविजयोपदेशेन साल्ढी-बोरु-खैरवाग्रामवास्तव्य-
श्रावकपुंजीरामात्मजतिलकचन्द्र-जयसिंहपुत्रदेवचन्द्रादिप्रदत्तपूर्णवित्तसाहाय्येन

मुद्रयिता—लौचज्ञानमन्दिरसेक्रेटरी. ठक्करसिंहात्मजो नालचन्द्रः

मुद्रकः—श्रीशारदामुद्रणालयाधिपति श्रावकहर्षचन्द्रात्मज पंडितभगवानदासः

वीर संवत् २४६६

पण्यम् ०-६-०

प्रतयः ७५०

चिक्कम संवत्-१९९५

सर्वेडधिकाराः १८७४ तमनियमानुसारेण स्वायत्तीकृताः

क्राइष्ट सन्-१९३९

प्रस्तावना

विशिष्टधर्मयोग्यताप्रतिपादकस्यास्य ग्रन्थस्य प्रणेतारो महोपाध्यायजिनमण्डनगणिवराः श्रीतपागच्छाधीशपूज्यपादसोमसुन्दर-
सूरीश्वरशिष्याः, पूज्यपादैः आद्यगुणविवरणाख्ये ग्रन्थे मार्गालुसारिणानां सविस्तरं वर्णनं कृतं अस्मिन्ग्रन्थे संक्षिप्ततया कृतमिति
ग्रन्थेऽल्पमेघसामुपकाराय, न ज्ञायतेऽयं ग्रन्थो प्राग् विरचितो वा आद्यगुणविवरणाख्यः ? यद् द्वयोर्ग्रन्थयोर्मध्ये गुणव्याख्याप्रति-
पादिकाः पंक्तयस्सहस्रयो वर्तन्ते दृष्टान्तादिष्वपि बहुधा समानता भवति परं केयुचित्स्थलेषु भिन्नतापि विलोक्यते, एतद्ग्रन्थरत्नस्य
प्राचीनाऽतीवजीर्णां चतुर्दशपत्रात्मिका शुद्धा प्रतिः पूज्यपादाचार्यविजयकुमुदसूरीश्वरणां पुस्तकभाण्डागाराल्लब्धा, अनुमीयते च प्रायः
चतुर्विंशतप्राक्कालभाविनी, अन्यपुस्तकभाण्डागारेषु विद्यते. न वेति न ज्ञायते; एतत्प्रान्ते “श्रीजिनमण्डनोपाध्यायकृतं न्यायसम्पन्न-
विभव इत्यादि ३५ गुणविवरणम्” इत्येवं लिखितमस्ति तेन कदा दुर्लभोऽयं ग्रन्थो विरचित इति स्पष्टं न ज्ञायते, तथापि आद्यगुण-
विवरणाख्ये ग्रन्थे तत्प्रशस्त्यां पूज्यपादैरेव “मनुनन्दाष्टकवर्षे ग्रन्थोऽयं निर्मितश्चिरं नन्दात्-” इत्युक्तत्वात्-अष्टनवत्यधिकचतुर्दशशत-
वर्षात् किञ्चिन्न्यूनाधिककालः सम्भाव्यते । अपूर्वेऽस्मिन्ग्रन्थे कृतं विषयप्रतिपादनमनुक्रमणिकातो विलोकनीयं, प्रयत्ने कृतेऽपि या
काचिदशुद्धिर्भवेद् सा संशोधनीया सज्जनैरिति विज्ञपयत्याचार्यश्रीविजयकुमुदसूरिचरणकिंकरो

मेरुविजयः

अनुक्रमणिका

विषयः	पृष्ठ	विषयः	पृष्ठ
धर्मदाने योग्यतानिरूपणम्	१	सदाचारदर्शनम्	१०
प्रथमं धर्मरसिकेभ्यो मार्गानु-	२	तत्प्रशंसायां चोरोदाहरणम्	१२
सारिसामान्यधर्मो दातव्यः	३	समानकुलशीलनिरूपणम्	१२
न्यायसंपन्नविभवनिरूपणम्	४	विवाहस्याष्टप्रकारत्वम्	१२
तदुपरि चतुर्भोगीनिरूपणम्	५	वधूवरगुणनिरूपणम्	१३
वञ्चकश्रेष्ठिकथा	६	असमानलग्ने सुभद्रोदाहरणम्	१४
देवद्रव्यादिभिर्व्यापारकरणे	६	पापभीरुगुणनिरूपणम्	१५
निरूपणम्	६	तदुपरि चिमलद्वयान्तः	१६
देवद्रव्यरक्षणो महत्फलम्	७	प्रसिद्धदेशाचाराचरणम्	१७
देवद्रव्यविनाशो संकाशकथा	८	अवर्णवाद्यत्यागनिरूपणम्	१७
नरकादिदुःखनिरूपणम्	९	परनिन्दाकारिजरतीद्वयान्तः	१८
पुण्यानुसारिलक्ष्मीनिरूपणे		अभ्याख्यानं वेगवतीकथा	१९
धनश्रेष्ठिकथा		अनेकद्वारवर्जितगृहनिरूपणम्	२०
		सदाचारिसंगकरणम्	२१
		सुसंगोपदेशे प्रभाकरकथा	२२
		मातापितृपूजाफलनिरूपणम्	२३
		विघ्नभूतस्थानत्यागे गुणप्राप्तिः	२४
		गर्हितकर्मनिरूपणम्	२५
		तत्त्यागे आरोग्यद्विज्ज्ञातम्	२६
		आयोचितव्ययकरणम्	२७
		विभवानुसारिविवेकरणम्	२८
		बुद्धिगुणनिरूपणम्	२९
		सम्यग्बोधाबोधपरीक्षायां	३०
		नारदपर्वतरूपद्वयान्तः	३१
		प्रत्यहं धर्मश्रवणप्रतिपादनम्	३२
			३३
			३४
			३५

विषयः	पृष्ठ	विषयः	पृष्ठ	विषयः	पृष्ठ
सततं धर्मश्रवणाभावे मणिकारश्रेष्ठि-		कदाग्रहत्यजनं गुणपक्षपातनिरूपणं	पृष्ठ	लोकचल्लभस्वरूपम्	पृष्ठ
दृष्टान्तः	३६	अदेशकालचर्यात्यागश्च	४१	सलज्जस्य गुणप्राप्तिः	४४
अजीर्णे भोजनत्यागकथनम्	३६	बलाबलपरिज्ञानम्	४२	सद्वयस्य धर्मयोग्यता	४४
कालभोक्तृनिरूपणम्	३६	वृत्तस्थवृद्धपुरुषपूजनम्	४१	सौम्यगुणनिरूपणम्	४४
त्रिगर्गवाधालयजनम्	३७	गोप्यपोषकनिरूपणम्	४२	परोपकारे द्रव्यभावविभागः	४५
अतिथ्यादिभक्तिनिरूपणम्	३८	दीर्घवृद्धिस्वरूपम्	४३	अंतरंगारिपद्मवर्गनिरूपणम्	४६
अतिथिभक्ती सुधनश्रेष्ठिज्ञातम्	३९	विशेषपक्षप्रतिपादनम्	४३	इन्द्रियसमूहचरीकरणे गुणाः	४७
अभ्यागतप्रतिपत्तौ शालिवाहनप्रबन्धः ४०		कृतद्वगुणप्रकाशः	४३		

शुद्धिपत्रकम्

पृ.	अशुद्धम्	शुद्धम्	पृ.	अशुद्धम्	शुद्धम्
२ कुंवन	६ विश्वासा तस्यत्	विश्वासात् तस्य	१६ जीण	जीर्ण-	
३ वयं	८ तिति	निति	१६ जालाय	जालार्थ	
३ तत्रोपपद्यते	८ सर्वसंपदः	सर्वसंपदः	१६ सूत्र	सूत्रं	
५ क	१२ कन्यादाः	कन्यादानं	२२ त्यक्तु	त्यक्तुं	
५ वखे	१३ तत्त्वः	तत्त्वः	४१ तत्त्वतत्वा	तत्त्वतत्वा-	

महोपाध्यायश्रीजिनमण्डनगणिविरचितं

मार्गानुसारिपंचत्रिंशद्गुणविवरणम् ।

सिवसुहृहेज्ज कमेणं सावयधम्मोवि कप्पतरुल्लो । तम्हा जुग्गजियाणं दायव्वो धम्मरसियाणं ॥१॥

इह श्रावकधर्मोऽपि क्रमेण सुक्तिहेतुतः कल्पद्रुमादितुल्यः, तस्मात् योग्यजीवेभ्यो धर्मरसिकेभ्यो दातव्यः, न चान्येभ्यो, विशेषगुणप्राप्त्ययोगात् । यतः—चूताङ्कुरकलनतः, कोकिलकः खनति चारु नतु काकः । योग्यस्य जायते खलु, हेतोरपि नेतरस्य गुणः ॥१॥ इह धर्मोद्देशदानार्हा अनेकधा, यथा—आत्रे निम्बे सुतीर्थे कचवरनिचये शुक्तिमध्येऽहिचक्रे, ओषध्यादौ विषद्रौ गुरुसरसि गिरौ पाण्डुभूकृष्णभूम्योः । इक्षुक्षेत्रे कपायद्रुमवनगहने मेघमुक्तं यथाम्भः, तद्वत्पात्रेषु दत्तं गुरुचदनभवं वाक्यमायाति पाकम् ॥३॥ यथा च—शुभाशुभद्रव्यसुभाविता घटा, वाण्या अवाण्याश्च तथाह्यवासिताः । सद्धर्मवासस्य तथैव योग्यतां श्रयन्ति जीवाः कतिचित् सुयोगतः ॥४॥ तैलोदका १ ज्योऽनल २ वारिदुग्धं ३ लोहोल्लसत् सिद्धरसाः ४ क्रमेण । सद्धर्मरङ्गे भविनां बहूनां दृष्टान्तभावं विभरंचभूतुः ॥५॥ अथ योग्येभ्योऽपि पूर्वं सामान्यधर्मो द्वादशव्रतादिरूपः, नहि

भिचौ धवलनादिरचनां विना चित्रं शोभाकारि, वस्त्रे वा पाशमन्तरेण रङ्गयोग्यता, क्षेत्रे वा खेटननिन्दसमारादिदानं विना बीज-
वापः, एवं सामान्यधर्मपूर्वक एव विशेषधर्मः शोभाभासुरः । अतः श्रीकुमारपालभूपालाय परमार्हत-विचारचतुष्टयं-राजर्षि-महा-
श्रावक-परनारीसहोदर-रुदतीवित्तपरिहरण-प्राप्तराजपितामहादिरूपविहृद-परम्परोज्जीवितत्रिभुवनातिशायिजेनराजेन्द्रप्रतिष्ठागरिण्या
कलिकालसर्वज्ञः श्रीहंसचन्द्राचार्यः प्रथमं सामान्यमेव धर्ममाह । तथाहि -

न्यायसंपन्नर्षिभ्यः शिष्टाचारैः प्रशंसकः । कुलक्षीलसम्भैः सार्धं, कृतोद्वाहोऽन्यगोत्रजैः ॥१॥

पापभीकः प्रसिद्धं च देशाचारं समाचरेत् । अवर्णवादी न कदापि राजादिषु विज्ञेयतः ॥२॥

अनातन्व्यक्तगुप्ते च, स्थाने सुप्रातिवेदिमके । अनेकनिर्गमद्वारविवर्जितनिकेतनः ॥३॥

कृतसङ्गः सार्वाचारैः, मातापित्रोश्च पूजकः । त्यजन्नुपप्लुतं स्थानमप्रवृत्तश्च भीक्षिते ॥४॥

व्ययमायोचितं कुर्वेत्, वेपं वित्तानुसारतः । अप्रभिर्धीगुणैर्युक्तः, शृण्वानो धर्ममन्वहम् ॥५॥

अजीर्णं भोजनतर्थाग्नी, काले भोक्ता च सात्त्विकः । अन्योऽन्याप्रतिबन्धेन, त्रियर्गमपि सार्धयन् ॥६॥

यथावदतिथौ साधौ, दीने च प्रतिपत्तिकृत् । सदानभिनिविष्टश्च, पक्षपाती गुणेषु च ॥७॥

अदेहाकालयोश्चर्या, त्यजेत् जानन् बलाबलं । धृतस्थज्ञानधृद्धानां, पूजकः पोष्यपोषकैः ॥८॥

दीर्घदर्शी विशेषज्ञैः, कर्तृज्ञो, लोकैर्वहृभः । सल्लजः सैवयः सौम्यैः, परोपकृतिकर्मठः ॥९॥

अन्तरङ्गारिपद्मवर्गपरिहारपैरायणः । वशीकृतेन्द्रियग्रामो, गृहिधर्मग्य कल्पते ॥१०॥ वक्ष्येऽभिः कुलकम् ।

इह स्वामिद्रोह-मित्रद्रोह-विश्वसितवञ्चन-चौर्यादिगर्ह्यार्थोपार्जनपरिहारेणार्थोपार्जनोपायभूतः स्वस्ववर्णनिरूपः सदाचारी न्यायः तेन सम्पन्न उत्पन्नः विभन्नः संपद्व यस्य स तथा । न्यायसम्पन्नो हि विभन्न इहलोकसुखाय अशङ्कनीयतया स्वशरीरेण तत्फल-परिभोगान्मित्रस्वजनादौ संविभागकरणाच्च । यदाह-

सर्वत्र शुचयो धीराः स्वकर्मबलगर्विताः । कुकर्मनिहतात्मानः पापाः सर्वत्र शङ्किताः॥१॥ न्यायार्जितवित्तव्यय कुर्वाणः सर्वत्र प्रशंसापात्रं यशोविभागी च गृहस्थो भवेत् । परलोकाहिताय च सत्पात्रादिषु विनियोगात्, दीनादौ कृपया वितरणाच्च । लक्ष्मीरपि गृहस्थानामनेकथा, यदाह-

काचिद्बालकवन्महीतलगता मूलच्छिदाकारणं, द्रव्योपार्जनपुष्पितापि विफला काचिच्च जातिप्रभा । काचिच्च श्रीः कदलीव भोगसुभगा सत्पुण्यवीजच्युता, सर्वार्ङ्गं सुभगा रसाललतिकावत् पुण्यवीजाञ्चिता ॥१॥

इह च न्यायोपार्जितवित्त-सत्पात्रविनियोगाभ्यां चतुर्भङ्गी, तथाहि-
न्यायागत (द्रव्य) सत्पात्रविनियोगः अयं चाक्षेपेण पुण्यानुबन्धिपुण्यहेतुत्वात् । सुदेवत्वभोगभूमिमनुष्यत्वादिप्राप्त्यासन्नसिद्धिभफलः पूर्वभवब्राह्मणत्वयुक् क्रियापात्रकियद्ब्राह्मणभोजनावसरप्राप्तमाशक्षपणिमहाव्रतिपारणकदानदायकनन्दिषेणवत् । धन-सार्थवाहशालिभद्रधन्यतीर्थकराद्यपारणकारकादिवद् वा ॥१॥

न्यायायातद्रव्य-यत्तत्पात्रविनियोगरूपः २ भोगफलादिहेतुरपि यत्तद्भवप्राप्त्या प्रान्ते विरसफलो लक्षब्राह्मणभोजीसेचनक-हस्तीभूतत्रास्रणवत् । यदाह-'दानेन भोगानाप्नोति यत्र तत्रोपद्यते०' ॥२॥

अन्यायाजितवित्तः सत्पात्रविनियोगः तृतीयः—सुक्षेत्रोत्तसामान्यजीजफलप्राप्तिवत्, आयतौ सुखानुबन्धित्वेन गृहस्थानामनु-
ज्ञातः । यतः—

खलोऽपि गवि दुग्धं स्यात्, दुग्धमस्युरगे विषम् । पात्रापात्रविशेषेण, तत्पात्र दानमुत्तमम् ॥१॥ अन्यथाहि वह्नारम्भानुचित-
वृत्तमेहितं द्रव्यं सत्पात्रादिविनियोगादि विना नरकफलमेव स्यात् मम्मणादिवत् ॥३॥

अन्यायाजितद्रव्यः असत्पात्रदानरूपः चतुर्थः इह साधुजननिन्दितत्वात् परत्र कुगतिनिबन्धनत्वाच्च त्याज्य एव विवेकव्रतां, यतः—
अन्यायोपात्तवित्तस्य दानमत्यन्तदोषकृत् । धेनुं निहत्य तन्मांसैर्धर्वाक्षाणांभिवर्तपणम् ॥१॥ अन्यायवृत्त्याजितं वित्तं
लोकद्वयेऽप्यहितायैव, यतः—

इह हि लोकविरुद्धकारिणो वधवन्धादयो दोषाः, परत्र नरकपतनादयश्च, उक्तं च—अन्यायोपात्तवित्तेन, यो हितं हि समीहते ।
भक्षणात् कालकुटस्य, सोऽभिवाञ्छति जीवितुम् ॥१॥ तथा अन्यायोपाजितवित्तं वर्षादिप्रान्ते राजचोराग्निजलादिभिरपह्नियमाण
त्वात् न चिरस्थायि, नापि भोगगुण्यव्ययादिकृदपि, उक्तं च—अन्यायोपाजितं वित्तं, दशवर्षाणि तिष्ठति । प्राप्ते त्वेकादशे वर्षे, स-
मूलं च विनश्यति ॥१॥ अत्र वञ्चकश्रेष्ठिकथा—कत्रापि ग्रामे धनः श्रेष्ठी, धनश्रीः भार्या, धनसारः सुतः, श्रेष्ठी मधुरालापकूटतुला-
माननवपुराणादिमीलनरसभेदादिकुव्यापाप्रकारैर्गुग्धग्रामटलोकवञ्चनघ्न्या धनार्जकः, सहि लोकवञ्चनया परमार्थेन स्वात्मवञ्चक
एव, यतः—कौटिल्यपटवः पापाः मायया चकचृतयः । भुवनं वञ्चयमाना वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥१॥ मिलितमपि द्रव्यं वर्षान्तेऽन्या-
यायातत्वाच्चौराग्निराजादिभिरपह्नियते, गृहे किमपि न तिष्ठति, क्रमेण सुतो गामान्तरवासिसुश्रावकश्रेष्ठिसुतां परिणायितः, वधुर्गृहे

समायाता श्राविका ज्ञातधर्मा श्रेष्ठिनोऽङ्गु गृहासम्भ, श्रेष्ठी ग्रहणदानादिसमये पूर्वं संक्रेतितपञ्चपोकरत्रिपोकरमानकसम्बन्धेन सुतस्यापि पञ्चपोकर त्रिपोकररूपापनाम्ना आह्वानं कथयति, क्रमेण लोकैर्ज्ञातवृत्तान्तैर्वञ्चकश्रेष्ठितिं नाम दत्तं श्रेष्ठिनः, एकदा वञ्चा भर्ता पृष्टः, कस्मात्तातो युष्माकमपनाम्नाऽऽकारयति, तेन सर्वोऽपि व्यतिकरः कथितः, वञ्चा धर्मवासितया श्रेष्ठिनोऽङ्गे विज्ञप्तं, एवमन्यायवृत्त्या द्रष्टव्यं न तिष्ठति, युष्मद्गृहे स्यास्यत्यपि न कदापि, श्रेष्ठिनोक्तं, कं निर्वाहः स्यात् ? तयोक्तं, न्यायार्जितं चिरस्थायि, सुपानसु-क्षेत्रविनियोगेन वृद्धिमपि लभते, यदि न प्रत्ययो भवतां, तदा षण्मासीं यावत् कूटमानतुलादिपरिहारेण न्यायमार्गेण व्यवसायं कुरुत, ततो वधूवचसा श्रेष्ठी तथा चक्रे, षण्मास्या पञ्चसेरमितं स्वर्णमर्जितं, सत्यवादित्वसत्यकारित्वात् ग्राहकाः सर्वेऽपि तस्यैवाष्टे गृह्णन्ति ददति च, लोके कीर्तिः, स्वर्णमानीय वद्धाः समर्पितं, वधूः प्राह, परीक्षां कुरुत, ततः सुतपार्श्वात् पञ्चसेरीं चर्मवेष्टितां स्वनामाङ्कितं कारयित्वा त्रिदिनीं राजपथे मुक्ता, केनाप्यदृष्टां गृहित्वा पश्चात् क्वापि वने जलाशये क्षिप्ता, मत्स्येन गलिता मत्स्यो जाले पतितः पाटितश्च निर्गता पञ्चसेरी, नाम्नोपलक्षिता श्रेष्ठिनोऽङ्गे मात्सिकेनानीता किञ्चिद्दन्वा गृहीता, वधूवचसि प्रत्ययो जातः, ततो न्यायमार्गशुद्धव्यवहारादिना विचान्युपार्जयन् सप्तक्षेत्र्यामनेकधा व्ययं कुर्वन् प्रौढव्यवहारी सुखी च सम्पन्नः, तस्मान् न्याय एव परमार्थतोऽर्थोपार्जनोपायोपनिषत्, तथा अन्यायोपलक्षणात् देवद्रव्यपाखण्डिपार्श्वस्यादिधनेन व्यवसायाद्यपि महादोष-कृत् । यदाह—

अन्यायदेवपापण्डितद्वनानां धनेन यः । वृद्धिमिच्छति मुग्धोऽसौ, विषमत्ति जिजीविषुः ॥१॥ तथा-भवखेइ जो उववखेइ जिणदव्वं तु सावओ । पन्नाहीणो भवे जो उ लिप्पइ पावकम्भुणा ॥१॥ प्रज्ञाहीनः खल्येन वा बहुना वा कार्यसिद्धिमज्जनानो मन्द-

मतिताया यथाकथञ्चिदुदेवद्रव्यन्ययकारी कूटलेख्यश्च यो भवेत् । यत्तदोर्गित्याभिसम्बन्धात् स लिख्यते पापकर्मणा । तथा—आयाणं
जो भंजइ, पण्डितवचनं न देइ देवस्स । नस्संतं समुविक्खइ, सोविहु परिभमइ संसारे । २॥ चेइयदब्बं साधारणं न दुइइ मोहिियमइओ ।
धम्मं न सो न याणइ, अहं च ब्रह्माउओ नए ॥३॥ चेइयदब्बविणासे तइव्वविणासणे दुविहमेए । साह उविक्खमाणो, अणंतसंसा-
रिओ भणिओ ॥४॥ सध्वत्थामेण तहिं संघेण य होइ लगियन्वं तु । अचरित्तचरितीण य सन्वेसिं होइ कजं तु ॥५॥ जिणपवयण-
वुद्धिकरं पभावगं नाणदंसणगुणानं । स्वखंतो जिणदब्बं परित्तसंसारिओ होइ ॥६॥ जिणं वड्ढंतो जिणदब्बं, तिस्थयरत्तं लइइ जीवो
॥७॥ जिणं भवखंतो जिणदब्बं । अणंतसंसारिओ होइ ॥८॥ चेइयदब्बं भिण्हनु, भुंजणं जो उ देइ साहूणं । सो आणाअणवत्थं,
पापइ लित्तोवि दिंतोवि ॥९॥ एवं जो जिणदब्बं तु, सद्धो भवखे उविक्खए । विसं सो भवखए बालो, जीविअही न संसओ ॥१०॥
भनखणे देवदब्बस्स, परत्थीगमणेण य । सत्तमं नसंयं जंति, सत्ताराओ गोयमा ॥११॥ तथा लौकिकेऽपि—देवद्रव्येण या धुद्धिगु-
रुद्रव्येण यद्धनं । तद्धनं कुलनाद्याय मृतोऽपि नरकं व्रजेत् ॥१॥ प्रभास्वे मा मतिं कुर्यात्, प्राणैः कण्ठगतैरपि । अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति,
प्रभादग्धो न रोहति ॥२॥ प्रभास्वे लोकप्रतीते साधारणद्रव्ये । प्रभास्वं ब्रह्महत्या च, दग्दित्य च यद्धनं । गुरुपत्नी देवद्रव्यं,
स्वर्गस्थमपि पातयेत् ॥३॥ अत्रार्थे संकाशशब्दो दृष्टान्तः । यथा—गन्धिप्रलावतीपुर्या—सम्यग्दर्शनशुद्धात्मा, गृहीतद्वादशग्रतः । सर्वलो-
कक्रियासक्तो, जीवाजीवादितत्त्ववित् ॥१॥ सन्ध्याछये प्रतिक्राममर्हन् सन्ध्यात्रयेर्द्धतः । विधिना वितरन् दानं, तपः कुर्वन् पर्वसु
॥२॥ अजातशत्रुः सन्तोषी विश्वासस्य विलासभूः । संकाशनामा तत्रासीत् श्रावकः श्रावकात्मजः ॥३॥ विशेषकम् । तत्र पुरे शक्रा-
वतारचैत्यं, तद्द्रव्यचिन्तां संकाश एव करोति कलान्तरैर्वर्द्धयत्यपि । लेख्यका अपि सर्वाणि स्वयमेव करोति सः । विश्वासा तस्यत्

नाघते कोऽप्यन्यः परिपन्थिताम् ॥४॥ अन्यदा तेन कुकर्मोदयवशादेवद्रव्यं भक्षितं ततो गृद्धश्च लुब्धश्च, नानुतापमपि व्यधात् ।
 नात्मनिन्दां न वा गर्हां, न तद्वातुं मनोऽपि च ॥५॥ आयुः क्षये मृत्वा चातुर्गतिकसंसारोऽसंख्यानं भवान् भ्रान्तः, तत्र नरकगतौ
 तेन दुःखान्येवं सोढानि । तथाहि-दसविह वेयण निरण, सी १ ओसीण २ खु ३ प्पिवास ४ कंडुअं ५ । भय ६ सोग ७ पारवस्सं,
 ८ जरोअ ९ वाहीअ १० दसमोअ ॥६॥ पणकोडी अडसट्ठी लक्खा नवनवइ सहस्रपञ्चसया । चुलसी अहिया नरण अपइड्डणंमि
 वाहीओ ॥२॥ गर्भवासायितध्वान्तवसासुग्मांसकर्ममे । कपिकच्छममस्पर्शे, विलपदीननारके ॥३॥ प्रदीप्ताङ्गारकल्पेषु, वज्रकुण्डेष्व-
 सन्धिषु । कूजन्तः करुणं केचिद् दहन्ते नरकाग्निना ॥४॥ अग्निमीताः प्रधावन्तो, गत्वा चैत्रणीं नदीम् । शीततोयामिमां ज्ञात्वा,
 क्षाराम्भसि पतन्ति ते ॥५॥ क्षारदग्धशरीरास्ते, मृगवेगोत्थिताः पुनः । असिपत्रवनं यान्ति, छायायां कृतबुद्धयः ॥६॥ शत्पट्टि-
 प्रासकुन्तैश्च, खड्गतोमरपट्टिशैः । छिद्यन्ते कृपणास्तत्र, पतद्भिर्वातकम्पितैः ॥७॥ निपतन्त उत्पतन्तो, विचेष्टमाना महीतले दीनाः ।
 नेधन्ते त्रातारं नैरयिकाः कर्मपटलान्धाः ॥८॥ श्रवणलवनं नेत्रोद्धारं करक्रमपाटनं । हृदयदहनं नाशाच्छेदं प्रतिक्षणदारुणम् ॥९॥
 कटिविदहनं तीक्ष्णापातत्रिशूलविभेदनम् । दहनवदनैः कङ्कधोरैः समंततो विभक्षणम् ॥१०॥ भुज्यन्ते ज्वलदम्बरीषहुतभुक् उवा-
 लाभिराराविणो, दीप्ताङ्गारनिमेषु व्रजभवनेष्वङ्गारकैषुत्थिताः । दहन्ते विकृतोर्ध्वबाहुवदनाः क्रन्दन्त आर्तस्वनाः, पश्यन्तः कृपणा
 दिशो विगुणस्त्राणाय को नो भवेत् ॥११॥ तिर्यग्गतौ तु ॥ कर्णादिच्छेदनं भारवाहनं रज्जुबन्धनम् । कशाङ्कुशप्राजनादिप्रहारा
 दमनाङ्कने ॥१२॥ नाशान्वेधस्तृषाभुच, शीतवातातपस्थितिः । एवं तिर्यक्षु दुःखानि, तेन सोढान्यनेकशः ॥१३॥ मनुष्यगतावपि ॥
 शिरःपाण्यंहिनाशौघरसज्ञाश्रवणच्छिदा । कारावासः प्रवासश्च, दासत्वं वधवन्धने ॥१४॥ आतङ्कशोकदारिद्र्यापमानादीनि भूरिशः ।

मनुष्यस्तेऽपि संप्राप्ते, दुरत्याण्यनुचक्षुत ताः ॥१५॥ एवमातंरुमातमधमपणान्ते तपसपुण्याभिधमपुत्रस्येन जातः, पितुर्लक्ष्मीप्राप्तिः, माता-
 निमृशसर्पं, लोकनिष्पत्तमोजनसंदेशाभिधमिधमसं रोते तत्र, अन्यदा तत्र केवलमागमने मन्दनाथं यतः संज्ञायाजीवः, प्रस्तावे प्राग्भ-
 वप्रश्नः कृतः, केवलित्वा प्राग्भवादिदुस्तं देवप्रवचनमधमपुत्रस्यं संप्रमक्ति । तच्छ्रुत्वा आत्मनिन्द्या एवं-या हा कुपीरनायकं, अस्मा
 नापाहसा नापकर्मेकत्वं । निरूपते गतामयीदः, स्त्रीषः साकुलोरानः ॥१॥ लब्ध्याऽपि मातुषं जन्म, धर्मं विज्ञाय नार्हताम् । अस्मा
 सिद्धान्तसासारिणि, सुराधुनरियस्यया ॥२॥ गोऽहं लोभाभिभूतांसा, मूलचित्तो नराधमः । ईदृग्मृदुःखनिपातः यदेतद्रव्यमपयक्षयम् ॥३॥
 ततः साधुपनसाभिप्राहप्रहणम् ॥ नितं संपरस्यते गन्ते, भोजनाब्ध्यादनाधिकम् । अहं संयोजयिष्यामि सर्वं वस्तुपु तत् प्रथमे ॥४॥
 यदेवाभिप्राहस्तेन, जगृहे सुद्वन्द्वेतासा । तदेवाभिप्राहं तस्य, निवेनाऽपि मिलेकितम् ॥५॥ तदनु जीर्णोद्धारस्तल्लक्षारामधिकननीनप्रासाद-
 प्रतिमाऽष्टाद्विफाविधिसाग्रविपूलादिपुण्यादि कृत्वा देवप्रवचनमधमपुत्रस्यं क्षपयित्वा यागक्षीपमभिप्राहं प्रपानम् निःशेषं नैत्यानां वि-
 तावि वर्धयित्वा देवभूयं जगाम । देवप्रवचनमधमपुत्रस्यं संज्ञायाकथा । एवं जे विणद्वयं, दुष्टं, त्रिंति सुरागमा । ताणं रिद्धी मगद्धेह,
 किन्ती सुमसं बलं तहा ॥१॥ अथ यथापि कस्यान्तिपापानुनन्निभुणमकर्मावसानादेरिद्धी विपत्रा दृश्यते तथाप्यागत्यामममयं भागिन्नेव ।
 यदाह-पापेनीवार्थसाञ्जः, फलमाप्नोति यत् भवन्ति । यद्विद्याविपनसत्तमनिनादय न जीर्भति ॥२॥ कदाचिच्छोभाकुलिततया
 मंहारम्भानुचितन्यपसायधर्मकर्मोदिकन्यसंक्षेपहरणादिप्राद्वारैः क्रियमाणीर्न लक्ष्मीप्रविर्जायते पुण्यानुसास्तितात् तस्याः, यतः-यस्या-
 नुसारिणीविधा, लक्ष्मीः पुण्यानुसारिणी । दानानुसारिणी कीर्तिर्भुक्तिः कर्मानुसारिणी ॥३॥ यदा-निवानमित मगद्धकाः, सरभू-
 मिषाण्डजाः । शुभकर्मणिमायन्ति विनद्याः सर्वसंगदः ॥२॥ अथ भनाश्चेष्टिताम् । यथा-काश्चनपुरे सुन्दरश्चेष्टिथः भनः श्रेष्ठी ००

लक्षधनस्वामी । तत् पित्रा ४४ अजिताः ५५ लक्षाः पुराप्यभूवन्, पितरि स्वर्गगते तेन धनेन कोटिमर्जयितुं गृहादिव्यये लक्षमेकं न्यूनं कृतं, तथापि कियत्कालेन लेख्यके विलोकिते परवस्तुवृथादिना तावदेव द्रव्यं, नाधिकं, ततो धनार्जनाय देशान्तरे गतः समधिककोटिमुपाज्य पश्चाद् बलमानो धनश्रेष्ठी मार्गे भिल्लैर्लुण्ठितः किञ्चिदाभरणादिकं गुप्तीकृतं लात्वा गृहे समागतः, पुनर्लेख्यके तावदेव द्रव्यं, दिनानि यान्ति, एकदा जिनदत्तनामा मित्रं पृष्टः, तेनोक्तं, गृहादिव्ययं तावन्तमेव कुरु, ततस्तथा कृत्वा पुनर्लोभाद् देशान्तरात्सपादकोटिमुपाज्य पश्चादागच्छन् क्वापि ग्रामे दग्धसर्वस्वो गृहेऽगात्, लेख्यके पुनस्तावदेव, ततो मित्रेणोक्तं, भवतः कर्म-वशादेतावदेव द्रव्यं भावि, किमर्थं ह्यस्यसे इत्यादि, ततः स्वनिन्दापरः स गृहे तस्थौ, एकदा कोटिध्वजवतां लक्षेश्वरैरभ्युत्थानादिप्रतिपत्तिं क्रियमाणां दृष्ट्वा साहणवाहणपाहणेति द्रव्यार्जनप्रकारत्रयं श्रुत्वा पोते चटितः, मित्रेण वार्यमाणोऽपि बहूपाज्यं कोटि-मूल्यं रत्नं जङ्घायां प्रक्षिप्य पश्चादागच्छन् भग्नपोतो फलकं लब्ध्वा उत्तीर्य गृहमागतः, लेख्यके पुनः तावदेव ९९ लक्षाः कोटिमूल्यस्य रत्नस्य जङ्घायां गुप्तस्य वपुस्तापादिना अल्पमूल्यभवनात्, ततः श्रान्तः पुण्यपरः समधिकगृहधर्मव्ययादिपरोऽभवत् । तथाकरणे च गृहवस्तुनो महर्घतायां जातायां कतिभिर्दैनैः कोटिरपि जाता, ततः शनैः शनैः समधिका च, ततोऽनेकप्रासादप्रतिमादिसप्तश्रेष्ठ्यां स्रधनं व्ययित्वा प्रव्रज्य पश्चात्तपसा केवली जातः, शिवं गतः । एवमन्यायातिक्लेशादिपरिहारेण पुण्यगृहादिव्ययमनुशीलयतामेव प्रायोऽर्थवृद्धिः, विभवत्वं च गार्हस्थ्ये प्रधानं कारणमित्यादौ न्यायसम्पन्नविभव इत्युक्तम् ॥१॥ (प्रथमो गुणः)

तथा—शिष्टाचारप्रशंसकः, शिष्यन्ते स्म शिष्टाः वृत्तस्थज्ञानवृद्धसेवोपलब्धविशुद्धशिक्षाः पुरुषाः तेपामाचारश्चरितं सदाचरण-रूपं तस्य प्रशंसाकृत्, तदुपचृंहणोत्साहवर्धनबहुजनसमक्षतदुत्कीर्त्तनसाहाय्यादिप्रदानादिप्रकारैः श्लाघाविधायकः, एवं हि क्रियमाणे

पुण्यमार्गद्विदिः, गुणज्ञजनमानना गुणवत्प्रवृत्तिदर्शनं उत्तमपथानुयानं सर्वदा सर्वेषां महोत्साहोत्सर्पणमित्यादि । अथ कोऽयं सदा-
 चारः, तत्राह-लोकापवादभीरुत्वं, दीनाभ्युद्धरणादरः । कृतज्ञता सुदाक्षिण्यं, सदाचारः प्रकीर्तितः ॥१॥ सर्वत्र निन्दासंत्यागो,
 वर्णवादः सुसाधुषु । आपद्यदैन्यमत्यन्तं, तद्वत्सम्पदि नम्रता ॥२॥ प्रस्तावे मितभाषित्वमविसंवादनं तथा । प्रतिपन्नक्रिया चेति,
 कुलधर्मनुपालनम् ॥३॥ असद्व्ययपरित्यागः स्थाने चैव क्रिया सदा । प्रधानकार्ये निर्बन्धः, प्रमादस्य विमर्जनम् ॥४॥ लोका-
 चारानुवृत्तिश्च, सर्वत्रौचित्यपालनम् । प्रवृत्तिर्गर्हिते नैव, प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥५॥ इत्यादि । एवं वा-विषद्युन्वैःस्थेयं पदमनुविश्रेयं
 च महतां, प्रिया न्याय्या दृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरम् । असन्तो नाऽभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याव्यः कुशधनः, सतां केनोद्दिष्टं विषम-
 मसिंधाराव्रतमिदम् ॥१॥ इयं च शिष्टाचारप्रशंसा धर्मबीजाधानतया प्रेत्यधर्मप्राप्तिहेतुतया परमपदहेतुर्भवति चौरादाहरणेन, तच्चथा-
 कौशाग्भ्यां पुरि राजाऽस्ति, जिताग्निर्म विश्रुतः । जिनधर्मसोच्छ्रासः, सद्भूतगुणसन्निधिः ॥१॥ श्रेष्ठिनो धनयक्षाह्वो, तत्राभूतां
 महर्द्धिकौ । धनस्य धर्मपालोऽभूत् नन्दनः कुलनन्दनः ॥२॥ यक्षस्य वसुपालश्च वसुद्विनिधायकः । क्रमेण यौवनं प्राप्तौ, तौ
 द्वावपि मनोहरम् ॥३॥ जन्मान्तरसंस्कारादाबालत्वात्तयोरभूत् । क्षीरनीरवदत्यन्तं, मैत्री विस्मयकारिणी ॥४॥ रोचते च यदेकस्य,
 तदन्यस्यापि रोचते । ततो लोके गतौ ख्यातिमेकचित्ताविमाविति ॥५॥ ततः कुलोचितं कर्म, कुर्वतोऽर्यान्ति वासराः । अन्यदा
 श्रीमहावीरस्तत्रागाद् विश्ववत्सलः ॥६॥ देवैः समवसरणं कृतं, कौशाम्बीशोऽपि वन्दनार्थं समागतः सपौरजनः । तावपि श्रेष्ठिनोः
 द्वनू कुतूहलपरायणौ वन्दनार्थं गतौ, प्रारब्धा धर्मदेशना, श्रीजिनेन । ततो मध्ये तयोर्धर्मपालस्य तद् जिनोदितम् । श्रद्धानमार्गमा-
 याति, भाव्यते च स्वमानसे ॥७॥ स्फाराक्षो मस्तकं धुन्वन्, कर्णपर्णपुटार्पितम् । रोमाञ्चितः पिवत्युच्चैर्जिनवाक्यं यथाऽमृतम् ॥

॥८॥ तदन्यस्य तदा भाति, बालुकाकवलोपमम् । अन्योन्यस्य च तौ भावं, लक्ष्यामासतुस्तराम् ॥९॥ व्याख्याश्रुतः समुत्थाय,
 जग्मतुर्भवनं निजम् । ततो वसुर्जगद्वैवं, आतः त्वं भावितः किल ॥१०॥ जैनवाचा न चाऽहं भोस्तदत्र किमु कारणम् । एकचित्ततया
 ख्यातावाचां लोके इयच्चिरम् ॥११॥ इदानीमत्र संजातं, विभिन्नं चित्तमावयोः । तदत्र कारणं किं स्यादन्यो वक्ति स्म विस्मितः ॥
 ॥१२॥ सत्यमेव ममाप्यत्र, विकल्पः संप्रवर्तते । केवलं केवली नूनं, निर्णयं नौ करिष्यति ॥१३॥ स एव प्रश्नितोऽत्रार्थे, तद्याता-
 स्वस्तदन्तिके । एवं तौ निश्चयं कृत्वा, प्रातर्याती तदन्तिके ॥१४॥ पप्रच्छतुस्तमाराध्य विनयेन स्वसंशयम् । सोऽप्युवाच पुरैकेन
 श्लाघितो युवयोर्मुनिः ॥१५॥ तथाहि-आस्तां युवां क्वचिद् ग्रामे, द्रङ्गिकस्य तनूद्भवौ । कालक्रमेण तारुण्यं, लावण्यपदमा-
 गतौ ॥१६॥ संजातद्विकारौ च, जातौ भूतेरभावतः । तथा मनोरथाः किञ्चित्, न पूर्यन्ते कथञ्चन ॥१७॥ अनार्यकार्यमारब्धौ,
 कर्तुं चौर्यं ततोऽन्यदा । ग्रामान्तरे हृता गावो, गन्वा राजावतित्वरौ ॥१८॥ दण्डपासिकलोकेन, भवन्तौ ब्रासितौ ततः । प्रारब्धौ
 नण्डुमेकोऽथ, साधुः शैलशुहागतः ॥१९॥ ध्यानमौनक्रियाज्ज्ज्ञो, युवाभ्यां समदृश्यत । ततश्च धर्मपालस्य जीवेनेदं व्यचिन्त्यत
 ॥२०॥ अहो सुलब्धं जन्मास्य, प्रशस्याचारसञ्चनः । यद्विश्यं निर्भयः शान्तः, त्यक्तसंगोऽवतिष्ठते ॥२१॥ वयं पुनरधन्यानामधन्या
 धनकाक्षया । विदधाना विरुद्धानि पराभवपदं गताः ॥२२॥ धिक्कारोपहृतात्मानौ, यास्यामः कां गतिं मृताः । ही जाता दुःस्वभावेन,
 लोकाद्वयविराधकाः ॥२३॥ तदेवं निर्मलं साधोर्धृतं वारितकलमपम् । विपरीतमतोऽस्माकमस्मात्कल्याणकं कुतः ॥२४॥ अन्यः पुन-
 रुदासीनः समभूतं मृनि प्रति । गुणरागादवापैको वोधिबीजं न चापरः ॥२५॥ ततस्तनुकषायत्वाद् भवन्तौ दानतत्परौ । नरजन्मो-
 चितं कर्म वद्वन्त्वावनिन्दितम् ॥२६॥ मृत्वा युवां समुत्पन्नावेतावत्र वणिक्कुसुतौ । जातावनिन्दिताचारौ वणिग्धर्मपरायणौ ॥२७॥

एकस्य तदेतस्य जातं बीजस्य तत्फलम् । सद्बोधरूपमन्यस्य निर्वीजत्वेन नाभवत् ॥२८॥ एवं पूर्वभावादि श्रुत्वा जातिस्मरणं प्राप्तो धर्मपालः संजातप्रत्ययश्च, भावतो जिनोद्दिष्टधर्मपरः सिद्धिं यास्यति । अपरस्य च बोधिबीजभूतशिष्टाचारमाध्यस्थ्यादपि संसार एव, इति परिभाव्य सम्यक् शिष्टाचारगुणादिप्रशंसावता भाव्यं सुश्रावकेनेति । यतः—

अकुर्वन्चपि सत्पुण्यं शिष्टाचारप्रशंसया । दम्भसंरम्भमुक्तात्मा प्राणी प्राप्नोति तत्फलम् ॥२९॥ विभ्राणोऽपि गुणश्रेणीरन्येषु गुणमत्सरी । निमज्जत्येव संसारे सुग्धो दुःखाकुलाशयः ॥३०॥ अतो विवेकज्ञनेन शिष्टाचारप्रशंसाप्रवणेन भाव्यम् । विशुद्धधर्मो-
ज्ज्वलकीर्तिलाभाभिलाषिणाऽश्रोचितवृत्तियुक्त्या ॥३१॥ (इति द्वितीयो गुणः)

तथा कुलं—पितृपितामहादिपूर्वपुरुषवंशः, शीलं—मद्यर्मासनिशाभोजनानन्तकायादिभोगपरिहाररूपः समाचारः, यद्वा—समान-
देवगुरुक्रियाकलापासेवनारूपस्ताभ्यां समास्तुल्याः कुलशीलसमा इत्यर्थः । गोत्रं नाम तथाविधैकपुरुषप्रभवो वंशस्तत्र जाताः
गोत्रजांस्तेभ्योऽन्ये ये तैः सार्धं कृतोद्वाहो विहितविवाहः, अग्निदेवादिसाक्षिकं पाणिग्रहणं विवाहः । स च लोकेऽष्टधा । तत्रालङ्कृत्य
कन्यादा ब्राह्म्यो विवाहः १ । विभवविनियोगेन कन्यादानं प्राजापत्यः २ । गोमिश्रुनदानपूर्वकमार्यः ३ । यत्र यज्ञार्थमृत्विजः क-
न्याप्रदानमेव दक्षिणा स दैवः ४ । एते चत्वारो धर्म्याः । मातुः पितुर्वन्धूनां चाऽप्रामाण्यात् परस्परानुरागेण मिथः समवायाद्
गान्धर्वः ५ । पणवन्धेन कन्याप्रदानमासुरः ६ । प्रसह्य कन्याग्रहणाद् राक्षसः ७ । सुप्तप्रमत्तकन्याग्रहणात् पैशाचः ८ । एते चत्वा-
रोऽपि अधर्म्याः । यदि बधूवरयोः परस्परं रुचिरस्ति तदा अधर्म्या अपि धर्म्याः, शुद्धकलत्रादिलाभफलो विवाहः, अशुद्धभार्यादि-
योगे नरक एव, इह सततकलहादिकारणैरयशोदुःखप्राप्तेः, परत्र दुर्गतिकारणं च, दुष्टाभिसन्धिजनितकर्मबन्धापत्तेः । यतः—कुग्रामवासः

कुनेन्द्रसेवाकुभोजनं क्रीडमुखी च भार्या । कन्यावहुत्वं च दरिद्रता च पद् जीवलोके नरका भवन्ति ॥१॥ शुद्धतादिपरिज्ञानं
 वरवधृगुणपरीक्षणादिभिः । तत्र-कुलं च शीलं च सनाथता च विद्या च वित्तं च वर्ण्यश्च । वरे गुणाः सप्त विलोकनीयास्ततः परं
 भाग्यवती च कन्या ॥१॥ मूर्खनिर्धनदूरस्थशूरमोक्षाभिलाषिणाम् । त्रिगुणाधिकवर्षाणां चापि देया न कन्यका ॥२॥ बन्धुलक्षणला-
 वणकुलजात्याद्यलङ्घ्यताम् । कन्यकां वृणुयाद्रूपवतीमव्यङ्गविग्रहाम् ॥३॥ अष्टमाद्वर्षतो यावद्वर्षमेकादशं भवेत् । तावत् कुमारिका लोके
 न्याय्यमुद्गाहमर्हति ॥४॥ इत्यादिपरीक्षापूर्वकं समानाचारकुलशालिवधूवरयोगे धर्मशोभायश ऐहिकसुखादिप्राप्तेः । अन्यथा परस्परमस-
 मानतायां कलहकलङ्कादिप्राप्तेः, सुभद्रावत्, तथाहि-वसन्तपुरे पुरेः जितशत्रुर्नृपः, जिनदत्तश्रेष्ठी श्राद्धः सम्यग् विज्ञातजीवाजीवादि-
 पदार्थः शृङ्गाकाङ्क्षविचिकित्साभिथ्यादृक्प्रशंसासंस्तरूपातिचाररहितः श्रीसम्यक्तयाऽलङ्कृतः । कालेन सुभद्रातनयाऽजनि, शुद्धश्रा-
 विका रूपलावण्यसौभाग्यामृतसिन्धुः । वरणार्थमनेके वराः समायान्ति । परं श्रेष्ठी श्राद्धसुतं विना न दित्सति तां परेभ्यः । यतः-
 निवेकिना धर्मयशोऽभिवृद्ध्यै समं कुलाचारमिहावलोक्य । वराय शुद्धाय सुता प्रदेया नेया तथाऽन्यापि सुखोदयाय ॥१॥ अथाऽ-
 न्यदा तत्र चम्पाया नाणिज्यार्थं बुद्धदासाख्यो वणिग् बौद्धश्राद्धोऽऽगात् । स सुभद्रामिहाद्राक्षीत्, तद्रूपेण च मोहितः । कपट-
 श्रावको जज्ञे, नित्यं धर्मं तथाऽशृणोत् ॥१॥ क्रमाद्विज्ञाततत्त्वः सन् स भावश्रावकोऽभवत् । जिनदत्तोऽपि विज्ञाय तद्भावं दत्तवान्
 सुताम् ॥२॥ करग्रहमहो जज्ञे कालाञ्च कियतोऽपि सः । तामादाय ययौ चम्पां साऽकरोद्धर्ममर्हतम् ॥३॥ श्वश्रूर्ननान्दा बुद्धानां
 भक्ता निन्दति तामथ । चक्रे भिन्नं गुहं तेन तत्र साध्यश्च साधवः ॥४॥ प्रायोग्यार्थमुपायान्ति स्वस्वादीनां च मत्सरः । आहुस्ताः
 साधुरेक्त्यं भर्ता प्रत्येति तत्र तु ॥५॥ अन्यदा कोऽपि तत्रागाद् बलरूपगुणान्वितः । जिनकल्पी विचरितुं चारित्रमिव सूचितम् ॥६॥

वातोद्धूतं तृणं तस्य कथञ्चित्प्राविशद् दृशि । स तु निष्प्रतिकर्मत्वाद् तदप्यपनिनाय न ॥७॥ विनश्यन्माद्भगेतस्य कुर्वती प्रतिलाभनम् ।
सुभद्रा चापि दक्षत्वाजिह्वाया तदपानयत् ॥८॥ साधुभाले च संक्रान्तस्तद्भालतिलकस्तदा । ज्ञातस्तथा न स सुनौ निवृत्ते श्वश्रुका-
दिभिः ॥९॥ तद्भर्तुर्दृशितः पश्य प्रियातिलकसंक्रमम् । स दध्यौ परमार्हत्याः किमेतदपि सम्भवेत् ॥१०॥ बलिनो विषया यद्वा
मन्दस्नेहोऽभवत्ततः । सुभद्रया च विज्ञातो वृत्तान्तः कथमप्यसौ ॥११॥ तामपआजनां हर्तुं कायोत्सर्गेण सा निशि । तस्थौ शा-
सनदेव्यै साप्यागात्तच्छीलसंविदा ॥१२॥ सोचे किं ते प्रियं कुर्वे ? सुभद्रोवाच तां प्रति । हत्वाऽपवादं कुर्वीथाः शासनस्य प्रभाव-
नाम् ॥१३॥ देव्युचेऽहं प्रगे कृत्वा नगर्यां द्वारवन्धनम् । व्याकुलेष्वथ पौरेषु वक्ष्यामि व्योमनि स्थिता ॥१४॥ त्रिधापि शुद्धशीला
स्त्री चालनीनिहितोदका । त्रिराच्छोटयिता द्वाराण्युद्धटन्ते यथा क्षणात् ॥१५॥ पौरीभिर्वीक्षितेऽन्याभिश्चालन्यामस्थितेऽम्भसि ।
कुर्वीथास्त्वमिदं याताऽपवादो भावि ते यशः ॥१६॥ ततस्तथैव सा कृत्वा त्रिद्वारोद्धाटनं पुरः । निवृत्ताऽन्या सती काऽपि तुर्यशु-
द्धाटयिष्यति ॥१७॥ ततोऽभूत् तत्र जैनस्य शासनस्य प्रभावना । तच्छ्वाशुरं च राजा च प्रभुद्धमखिलं पुरम् ॥१८॥ एवंविधा
क्रियत्यो भवन्ति, तस्मात्परीक्षापूर्वकं विवाहविधौ यतितव्यं, तत्फलं च वधूरक्षणोपायमाचरतः सुजाताऽतिजातसुतसंततिः । यदागमः—

चउविहा पुत्तां पन्नत्ता तंजहा—अइजाए १ समाणजाए २ नीए ३ कुलंगारे ४ ॥ अनुपहता चित्तवृत्तिर्गृहकृत्यसुविहितत्वमा-
भिजात्याचारविशुद्धत्वं देवातिथिवान्धवसत्कारानवधत्वं चेति वधूशुणाः । “वधूरक्षणीपायाश्चैते । शय्योत्पाटनगेहमार्जनपयःपावित्र्य-
चुच्छीक्रियास्थालीक्षालनधान्यपेयणभिदागोदोहतन्मन्थनैः । पाकैस्तत्परिवेषणैः समुचितैः पात्रादिशौचक्रिया, श्वश्रूभर्तनानन्ददेवविन-
यैः कष्टं वधूर्जीवति ॥१॥ इत्यादिगृहकर्मविनियोगः परिमितोऽर्थसंयोगोऽस्वातन्त्र्यं सदाचारमातुल्यस्त्रीलोकावरोधनमिति । यदुक्तम्—

निपिद्धं हि कुलस्त्रीणां, गृहद्वारनिषेवणम् । वीक्षणं नाटकादीनां, गवाक्षावस्थितिः सदा ॥१॥ अङ्गप्रकटनं क्रीडा, कौतुकं जल्पनं परैः । कर्मणं शीघ्रयानं च, कुलस्त्रीणां न युज्यते ॥२॥ लिङ्गिन्या चेश्यया दास्या स्वैरिण्या कारुकस्त्रिया । युज्यते नैव सम्पर्कः कदाचित् कुलयोपिताम् ॥३॥ यात्राजागरदूरीरहरणं मातुर्गृहेऽवस्थितिः, वस्त्रार्थं रजकोपसर्पणमपि स्याद् दूतिकामेलकः । स्थान-
 अंगसखीविवाहगमनं भर्तृप्रासादयो व्यापाराः खलु शीलजीवितहराः प्रायः सतीनामपि ॥४॥ निर्व्याजा दयिते ननान्देषु नता श्रुषु भक्ता सदा, स्निग्धा वन्धूषु वत्सला परिजने स्मेरा सपत्नीष्वपि । पत्युर्मित्रजने सनर्मवचना खिन्ना च तद्द्वेषेषु स्त्रीणां संवननं नतश्रु ! तदिदं वीजौपधं भर्तृषु ॥५॥ एवं गृहस्थः सुकलत्रयोगात्, जनेषु शोभां लभते सुखी च । देवाऽतिथिग्रीणनपुण्यकर्माऽर्जनेः परत्रापि गतिं विशुद्धाम् ॥६॥ (तृतीयो गुणः)

पापभीरुः इति ॥ पापानि दृष्टादृष्टापायकारणानि तेभ्यो भीरुः । तत्र दृष्टापायकारणानि चौर्यपरदारागमनद्युतरमणादीनि, इहलोकैऽपि सकललोकप्रसिद्धविडम्बनास्थानानि, यदाह-द्यूताद्राज्यविनाशनं नलनृपः प्राप्तोऽथवा पाण्डवा, मद्यात्कृष्णनृपश्च राघवपिता पापद्वितो दूषितः । मांसाच्छ्रेणिकभूपतिश्च नरके चौर्याद्विनष्टा न के ? वेक्ष्यतः कृतपुण्यको गतधनोऽन्यस्त्रीरतो रावणः ॥१॥ अदृष्टापायकारणानि मद्यमांसासेवनादीनि शाल्वनिरूपितनरकादियातनाफलानि । यदागमः-चउहिं ठाणेहिं जीवा नेरइ० तंजहा-महारंभयाए १ महापरिगहाए २ कुणिमाहारेणं ३ पञ्चेदियवहेणं ४ । इति । पञ्चेन्द्रियवधासक्ता मांसाशनकृतादराः । जायन्ते नरके जीवा बह्वारम्भपरिग्रहाः ॥१॥ मांसोपलक्षणात् २२ अभक्ष्य ३२ अनंतकायादिपरिभोगक्रयविक्रयादीन्यपि निर्वहमाणेन पापभीरुणा त्याज्यान्येव विमलवत् । तथाहि-भवितव्यं सदा पापभीरुणा गृहमेधिना । पापभीरोर्भवन्त्येव विमलस्येव सिद्धयः ॥१॥ कुशस्थले

पुरे श्रेष्ठिपुत्रौ विमलसहदेवौ, विमलः पापभीरुः, न सहदेवः, द्वाभ्यां रासम्यत्तन् १२ व्रतानि गुरोः पार्श्वे गृहीतानि । एकदा ज्यव-
 सायार्थं देशान्तरे चलिता, विमलो मार्गपथिकैर्मार्गे पृष्टः, कथयति, न जानामि, अपरे रात्रिः श्रावस्त्यां प्रति प्रभूतलाभं श्रुत्वा
 चलिताः, विमलस्तु मार्गे वृक्षमण्डूकिकाः प्रभूताः दृष्ट्वा न गच्छति, कनकपुरं प्रति प्राचलत् । मार्गे एकस्मिन्नामे गुलीमदनमधु-
 लुणजीणतिलादिपापवस्तूनि समर्घानि लभ्यन्ते, विमलः पापभीरुतया न गृह्णाति, लोका नवनीतं तापयित्वा घृतं ददाति, विमलस्तु-
 नादत्ते, सहदेवः पुनस्तानि पापवस्तूनि गृहीतुं सत्यकार्पाणं करोति, विमलस्तद् भगवति, पुनरेकत्र ग्रामे जालिकलोको मत्स्यजालाथ
 स्रज्ज मार्गयन्ति, सहदेवोऽप्यथितुमुत्सहते, विमलस्तु नार्पयति, कनकपुरे प्राप्तौ, भोजनवेलायां विमलपार्श्वे सार्थोऽग्निं याचते, विमलस्तु
 नो दत्ते, देवः कोऽपि परीक्षार्थं सार्थीभूय कुपितो राक्षसरूपं करोति, विमलं भापयति, विमलो न विभेति, ततो राक्षसः कथयति,
 अरे यद्यग्निं ददासि तदा त्वां मुञ्चामि, स वक्ति भो राक्षस ! अग्निः सर्वतोमुखं ब्रह्मं श्रावकैर्न दीयते, यतः—महामञ्जमं भेराजामूल-
 सस्थगिगंजमं ताई । न कयाचि ह्यु दायन्वं सन्नेहिं पानभीरुहिं ॥१॥ तेनाऽहं प्राणान्तेऽप्यग्निं न ददाम्येव, अत्रान्तरे राक्षसस्तत्सत्व-
 तुष्टः स्वं रूपं प्रकाश्याह—हे विमल ! तव प्रशंसा स्वर्गे इन्द्रेण कृता विमलसमः पापभीरुर्नास्ति मया मण्डूकीप्रभृति तव क्षोभाय कृतं,
 त्वं न चलितः, विपहरमणिं दत्त्वा देवः स्वस्थानमगात्, विमलसहदेवौ पुरमध्ये गतौ, अत्रान्तरे पुरान्तः पटहो वाद्यगानोऽस्ति, यः
 कश्चिद् राजपुत्रं विपधरदष्टगुणीवयति तस्य राज्यार्थं ददाति, एवमाकर्ण्य विमलेन निपिद्धोऽपि सहदेवस्तं पटहं गृहीत्वा राजकु-
 मारस्य मणिगहिम्ना विपमुच्चारितवान्, राजा राज्यार्थं तस्य दत्ते, स कथयति, मम तुद्धाता विमलः, तस्मै दीयतां, राजा तथा
 करोति, विमलस्त्वधिकरणभीरुतया न गृह्णाति राज्यं, सहदेवस्यैव दत्तं, विमलाय श्रेष्ठिपदं दत्तं राजा, विमलः सर्वत्र न्यायमार्गेण

संचरन् जिनधर्मं विप्रत्ने, सहदेवस्त्वक्राकरलोकीकपीडनादिपापानि निःशङ्कतया कुंरुते, विमलो निषेधति, स तु न विरमति, ततः सहदेवो वैरिणा मारितो नरकं जगाम, विमलस्तु धर्मं कृत्वा स्वर्गतः, एकावतारी शमीभूत्वा मुक्तिगमीति । विमलवदिति यः स्यात्पापमीरुर्विवेको सततसदयचित्तो धर्मकर्मैकचित्तः । स सुरनरसुखानि प्राप्य जाग्रद्विवेकः कलयति शिवलक्ष्मीनायकत्वं सुखेन ॥१॥
(चतुर्थो गुणः) ।

तथा प्रसिद्धस्तथाविद्यापराशिष्टाचारसंमततया रूढिमागतो देशाचारो महाजनोचितभोजनाच्छादनगृहकार्यादिचित्रक्रियात्मकः सकलमण्डलव्यवहारस्तं सम्यगाचरन् गृही धर्माय कल्पते इत्युत्तरेण योगः, यतः-लोकः स्वत्वाधारः सर्वेषां धर्मचारिणां यस्मात् । तस्माद्धोक्तविरुद्धं धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥१॥ सल्लोकाचारो हि परिशील्यमानः प्रायेणैहिकयशोमहत्त्वशोभादिदृष्ट्यै भवति, लोकाभिगम्यतया चिकिर्षितधर्मकर्मणां सुखेन सिद्धिरपि स्यात् । तदाचारलंघने हि तद्देशवासिजनविरोधसंभवादकल्याणलाभः स्यात्, यदुक्तम्-व्यलीकमस्तु मा वाऽस्तु लोकोक्तिस्तु सुदुस्सहा । भज्यतां भाजनं मा वा टणत्कारस्तु मारयेत् ॥१॥ समाचरन् शिष्टमतस्वदेशाचारं यथौचित्यवशेन लोके । सर्वाभिगम्यो लभते यथांसि स्वकार्यसिद्धिं च गृहाश्रमस्थः ॥१॥ (पञ्चमो गुणः)

अवर्णोऽश्वाद्या तं वदतीत्येवं शीलोऽवर्णवादी न क्वापि, जघन्यमध्यमोत्तमभेदेषु जन्तुषु परावर्णवादो हि बहुदोषः । यदाह-परपरिभवपरिवादादात्मोत्कर्षाच्च वध्यते कर्म । नीचैर्गोत्रं प्रतिभवमनेकभद्रकोटिदुर्मोचम् ॥१॥ स्वश्वाद्या परनिन्दा च मत्सरो महतां गुणे । असंबद्धग्रन्थापित्वमात्मानं पातयन्त्यथः ॥२॥ सन्तोष्यसन्तोऽपि परस्य दोषा नोक्ताः श्रुता वा गुणमात्रहन्ति । वैराणि वक्तुः परिवर्धयन्ति श्रोतृथ तन्वन्ति परां कुबुद्धिम् ॥३॥ तथा-दूषणं मतिरूपंति नोत्तमी माध्यमी स्पृशति भाषते न च । वीक्ष्य पार्श्वमथ

भाषतेऽधमो शरटीति सहसाऽधमाधमः ॥४॥ परनिन्दा महापापं परपापान्यहो यतः । अकृतान्यपि लिम्पन्ति तत्कर्त्री जंरती यथा ॥१॥ सुग्रामे सुन्दरः श्रेष्ठी दाता लोकप्रियो । यतः—

प्रियः प्रजानां दातैव न पुनर्द्रविणेश्वरः । आगच्छन् वाञ्छयते लोकैर्वारिदो न तु वारिधिः ॥१॥ एका तु तत्प्रातिवेदिमकी निन्दति—वैदेशिका अस्य समायान्ति, असौ धर्मीति तेऽस्य गृहे खद्रव्यं निक्षिपन्ति, व्यजेनास्याऽर्पयन्ति, ते तु विदेशे भ्रियन्ते, अस्योत्सवः, ज्ञातोऽयं धर्मी । एकदा निशि कार्पटिकः शुधात्तं आगत, तदा किञ्चिद् भोज्यं पेयं चास्य नाऽभूत्, स तु दानव्रती आभीरीगृहाचक्रमानीय तमपीप्यत् सोऽभ्रियत्, तत्तक्रमुद्धाटमुखायामाभीरीशिरस्यायां स्थाल्यां शकुनिकाधोधृतमहाहिमुखगलितगरलमिलितमासीत्, प्रातस्तं मृतं दृष्ट्वा बुद्धा जहर्ष, दृष्टं दातुश्चरितं, विपदोऽयं ग्रन्थिकालोभात्, अत्रान्तरे सा कार्पटिकहत्या भ्रमति, विचारयति च, कस्याऽऽहं लगामि, दाता विशुद्धात्मा सर्पोप्यज्ञः परवशश्च शकुनिका तु सर्पाशनधर्मा, आभीरी अज्ञा, तत्को मया ग्राह्यः, एवं विमृशन्ती तामेव निन्दाकर्त्री बुद्धां जग्राह, सद्यःश्यामा कुब्जा कुष्ठिनी च जाता, हृत्यया स्वस्थया लोकान् प्रत्युच्चै—कुम्भभिनयगलेन, किल्बिषं चालकस्य जननी व्यपोहति । कण्ठतालुरसनाभिरुज्झता, दुर्जनेन जननी व्यपाकृता ॥१॥ तदेवं सकलजनगोचरोऽप्यवर्णवादो न श्रेयान्, किं पुना राजामात्यदेवगुरुसंघादिषु बहुजनमान्येषु, राजाद्यवर्णवादाद् विचारादिप्रणालादिरपि दोषः स्यात्; भवान्तरे च नीचैर्गोत्रकलङ्कादिप्राप्तेः, तथा चोक्तं—नो चेव भासियन्वं हियत्थिणा दुक्खकारणं वयणं । अलियं अब्भक्खाणं पेसुन्नं मम्मवेहाई ॥१॥ सन्तो वि हु वत्तव्वो परस्स दोसो न होइ विबुहाणं । किं पुण अविज्जमाणो पयडो छन्नो य लोयस्स ॥२॥ विअइ अब्भक्खाणं इयरस्सवि जो जणस्स दुब्बुद्धी । सो गरहिज्जइ लोए ल्हइ अ दुक्खाई

तिक्त्वाइं ॥३॥ जो पुण जइण समियाणं सुद्धभावाण चंभयारीणं । अब्भक्खाणं देइ मच्छरदोसेन दुडुमई ॥४॥ निव्वित्तिउण
 तिब्बं पायं पावेइ सो दुहमणंतं । सीया इव पुव्वभत्ते सुणिअब्भक्खाणदाणाओ ॥५॥ यथा-अत्रैव भरते मिणालक्कुण्डपुरे
 श्रीभूतिः पुगोद्या, सरस्वती भार्या, तयोः पुत्री वेगवती, एकदा तत्रैकः साधुः शुद्धव्रत आगात्, उद्याने प्रतिमां स्थितः लोको
 वन्दते भक्त्या, साधुपूजां दृष्ट्वाऽलीकमात्सर्येण वेगवती लोकानाह, एष मुण्डः पाखण्डी किं पूज्यते ब्राह्मणान्मुत्तया ? एष मया
 रमण्या सह सममाणो दृष्ट इति क्रूटमालं साधोर्दत्तवती, लोका सुधास्तदनु साधुपूजनादिभ्यो निवृत्ताः, मुनिनाऽपि लोक-
 विरक्त्या ज्ञातं तदलीककलङ्कादि, ततो मा जिनशासनेऽपभ्राजना मन्त्रिमित्ता भूयादिति मनसि कृत्वा यावत्तैष कलङ्को नोत्तरति
 तावता मया न भोक्तव्यमिति प्रतिज्ञाय कायोत्सर्गेण स्थितः, ततः शासनदेव्या सांनिध्यात्-ततो वेगवइए देहे वियणा समुड्डिया
 तिक्त्वा । पाउब्भूआ अरइ ख्खणं वयणं च सहस्सत्ति ॥१॥ ततस्तया सज्जातपत्थात्तापया साधोः पार्श्वे गत्वा सर्वलोकसमक्षं खनिन्दाप-
 रया मया सुघेतदालं साधोर्दत्तं मात्सर्येण इति क्षमयित्वा पादयोर्लगा, ततः शासनदेव्या राज्ञीकृता, धर्मं श्रुत्वा दीक्षां गृहीत्वा
 चिरं पालयित्वा सौभर्गे देवी, ततो जनकसुता सीता जाता, कूटालदानादत्र कलङ्कः, साधुरप्युत्तरितकलङ्को लोकैः पूजितः जिनशा-
 सने महती प्रभावना जातेति, यश्च परनिन्दां शृणोति सोऽपि पापी यतः-

निवार्यतामालि । किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः । न केवलं यो महतां विभापते शृणोति तस्मादपि यः स पाप-
 भाक् ॥१॥ इत्थं सदा निन्द्यमवर्णवादं त्यजन् परेषां श्रवणं च तस्य । जगज्जनश्लाघ्यतया गुहस्थः सद्धर्मयोग्यो भवतीह सम्यक् ॥२॥
 (पष्ठो नृणाः)

तथा अनेकं बहु यन्निर्गमद्वारं तदेव प्रवेशद्वारं तेन विवर्जितं निकेतनं यस्य स तथा । बहुषु हि निर्गमप्रवेशद्वारेष्वनुपलक्ष्य-
 माणनिर्गमप्रवेशानां दुष्टलोकानामापातजः स्त्रीविद्रावणादि चिप्लवः स्यात्, अत्र च अनेकद्वारतायाः प्रतिषेधेन विधिराक्षिष्यते, ततः
 प्रतिनियतद्वारसुरक्षितगृहो गृहस्थः स्यादिति लभ्यते, तथाविधमपि निकेतनं स्थाने एव निवेशयितुं युक्तं नाऽस्थाने । स्थानं तु शल्य-
 भस्मक्षात्रादिदोषनिषिद्धायादिरहितं बहलदूर्वाप्रवालकुशस्तम्बप्रशस्तवर्णगन्धमृत्तिकासुखादुतोयोद्रमनिधानादिमच्च-यदुक्तम्-स्त्रीत-
 स्पर्शोष्णकाले याऽत्युष्णस्पर्शा हिमागमे । वर्षसु चोभयस्पर्शा सा शुभा सर्वदेहिनाम् ॥१॥ हस्तमात्रं खनित्वादौ, पूरिता तेन
 पांशुना । श्रेष्ठा समधिके पांशौ, हीने हीना समे समा ॥२॥ त्रिपञ्चसप्तदिवसैरुत्तरीह्यादिरोहणात् । उत्तमा मध्यमा हीना विज्ञेया
 त्रिविधा मही ॥३॥ अथवा भूरदिग्मुढा चतुरस्या शुभाकृतिः । त्र्यह बीजोद्गमा धन्या पूर्वशानोत्तरप्लवा ॥४॥ स्थानगुणदोषपरिज्ञानं
 च शकुनस्वसोपश्रुतिप्रभृतिनिमित्तादिवलेन । स्थाननिषेधस्त्वेवं-प्रथमान्त्ययामवर्जं द्वित्रिपहरसम्भवा । छाया वृक्षध्वजादीनां सदा
 दुःखप्रदायिनी ॥१॥ वर्जयेदहतः पृष्टं दृष्टिं चण्डीशस्वर्ययोः । वामाङ्गं वासुदेवस्य दक्षिणं ब्रह्मणः पुनः ॥२॥ स्थानमेव विशिनष्टि-
 अतिव्यक्तमतिप्रकटं, अतिगुप्तमतिप्रच्छन्नं, तन्निषेधादनतिव्यक्तगुप्तं । तत्रातिव्यक्ते हि असंनिहितगृहान्तरतया परिपार्श्वतो निरा-
 वरणतया चौरादयोऽभिभवेषुः । अतिगुप्ते च सर्वतो गृहान्तरैर्निरुद्धत्वान्न स्वशोभां लभते, प्रदीपनकाद्युपद्रवेषु दुःखनिर्गमप्रवेशं गृहं
 भवति । पुनः कथम्भूते ? सुप्रातिवेदिमके-शोभनाः शीलादिसम्पन्ना प्रातिवेदिमका यत्र । कुशीलादिप्रातिवेदिमकत्वे हि तदालाप-
 श्रवणतच्चेष्टादर्शनादिवशात्स्वतः सगुणस्यापि गुणहानिः स्यात्, साधुदर्शनजनितदयापरिणामस्रक्करिकगृहासन्नकृतहस्तिशालास्थगज-
 वत संगमकवद् वा, यथा हि संगमकस्य सुप्रातिवेदिमकबलेन दानसामग्रीयोगे प्रेत्य शालिभद्रादित्वप्राप्तिः । दुःप्रातिवेदिमकास्त्वेते

शास्त्रप्रतिपिद्धाः—

स्वरिया तिरिक्खजोणी तालायर सगण माहण सुसाणा । वग्गुरियवाहगुम्भि य हरिएसु पुल्लिद मच्छिथा ॥१॥ तथा—दुःखं देव-
कुलासन्ने गृहे हानिश्चतुष्पथे । धूर्तामात्यगृहाभ्यासे स्यातां सुतघनक्षयौ ॥२॥ मूर्खाधार्मिकपापण्डितस्तेनरोगिणाम् । क्रोध-
नान्त्यजदृष्टानां गुरुतल्पगवैरिणाम् ॥३॥ स्वामिन्श्चकुलुब्धानामृषिस्त्रीबालघातिनाम् । इच्छन्नात्महितं धीमान् प्रातिवेशिमक्तां त्यजेत् ॥
कुप्रातिवेशिमके अम्याख्यानम् यथा—श्रीरिवतासन्ने कुवेरपुरे देवभट्टविप्रदेविलाभुः सोमभट्टो द्विज आसीत् तस्याऽम्बिका-
भार्या, स्वभान्तो दानप्रिया, तयोः पुत्रौ सिद्धबुद्धौ, एकदा श्राद्धदिने मासक्षपणिसाधवे भक्तिहर्षाभ्यां दानं दत्तवती । अथाऽम्बिका-
यास्तदेवेभ्य दानं कृत्येव मूर्तां कलहप्रिनेत्र । काचित्तदीया प्रातिवेशिनी श्रागुत्तानपाणिः स्वगृहादुदस्थात् ॥१॥ गाढस्वरेण यथा तथा
प्रलपति स्म, अत्रान्तरे काऽपि गृहान्तरात् श्वश्रूरागता, तस्याः प्रातिवेशिमक्यास्तादृग्वचांसि श्रुत्वा वधूपरि क्रुद्धा सती सोमाय निवे-
दवती, सोमभट्टेन आः पापे किमेतत्कृतं, अद्यापि कुलदेवता न पूजिता पिण्डा अपि न भरिताः, अद्यापि विषा न भोजिता इत्या-
द्याक्रोशवचोभिराकुश्य गृहान्निष्कासिता, सुतद्वयं लात्वा निर्गता गृहात्, कापि स्थानमलभमाना नगराद् बहिर्यान्ती मार्गश्रान्तसु-
ताभ्यां जलं मार्गिता, ततोऽग्रे शुष्कं सरः शीलप्रभावाज्जलभृतं जातं, शुष्कः सहकारः फलितश्च, यावता जलफलादिभिः सुखिता
जाताऽऽप्रच्छायायां विश्राम्यति तावता श्वश्रूगृहान्तर्गता, मुनिदानस्थासनानि सौवर्णानि सिक्थानि मौक्तिकानि शीलमाहात्म्यमु-
निदानावर्जितशासनदेवताकृतानि भाजनेष्वग्राशिखां च तथारूपां दृष्ट्वा हृष्टा पुत्रं प्राह—हे वत्स ! वधूं पतिव्रतां गुणवतीं च शीघ्रमेव
पृथौ गत्वा पश्चादानय । सोमभट्टोऽपि तन्माहात्म्यं दृष्ट्वा पश्चात्तापपरः पृथौ जगाम । अम्बाऽपि ससुता भर्तारमागच्छन्तं दृष्ट्वा

भीताऽग्रतः कूपे पपात । जिनमृनिदानध्यानपरा श्रुमध्यानेन कोण्डुनिगारे देभी माहिद्रिका अभिष्का नाया जाता, सोमोऽपि लोका-
पपादभीतस्तात्र कूपे क्षम्णा ददौ, सोऽपि तत्रैव निगारे आभियोगिकक्षणा देवः सिंहाङ्गधारी बाह्वतया स्थितः,
इत्यस्मिन्धकायविष्ट कल्पलमत्तमराधीन् कुप्रानिचेद्दिमकग्रहे चिदधीन यासम् ॥१॥ (सप्तमो गुणः)

अन्धः सखा स्वपरस्मौक्यममभिधेतोः सुप्रानिचेद्दिमकग्रहे चिदधीन यासम् ॥१॥ (सप्तमो गुणः)
तथा कृतमसङ्गः सदाचारैरिति । निदितसंसर्गः कैः ? सन् योगिन आचार इवपरलोकादिता प्रयुस्तिर्गता ते सदाचाराः ते, न
तु कितवधूर्तनिष्ठप्रयण्डनमादिभिः, तत्संगे हि सदापि श्रीलं विलीयते यदाह-यदि सत्सङ्गनिस्तो पविष्यसि पविष्यसि । अध्यात्म-
अनयोषीत् पतिष्यसि पतिष्यसि ॥१॥ सङ्गः सर्वस्मिन्ना त्याज्यः स चेत् त्यक्तु न शक्यते । स सङ्गिः सह करेज्यः सन्तः सङ्गस्य
भेषजम् ॥२॥ तथा-पश्य सत्सङ्गमाहात्म्यं स्पर्शपापाणयोगतः । लोभं क्षणीयमेव स्वर्गयोगात् काचो मणीयते ॥३॥ धिक्कासाय भव-
रेण्य कलजोऽपि कुरङ्गतः । कलजातोऽपि दाहाय शङ्को वनिनिषेवणात् ॥४॥ आसां सचेतसां सङ्गात् सदसत् स्यात्तरोमणि । अक्षोक्तः
योगकनाद्याय कलये तु कलिद्रुतः ॥५॥ निःस्वोऽपि सङ्गतः सार्धुर्पसृज्योऽपि नाभयः । अश्वः कश्चोऽपि जोगार्थं प्रुष्टोऽपि न पुनः
स्तरः ॥६॥ आस्तामौपाधिदो दोषः सङ्गोऽपि सुसङ्गतः । अपयाति यथा कर्म जीवस्य दानसंगमात् ॥७॥ एकमातृपितृत्वेऽपि श्रूयते
शुकयोगेर्ष्योः । भिक्षानां च सुनीनां च सङ्गापेक्षो गुणो यतः ॥८॥ धर्मं श्वस्तदयो यशश्च्युतानयो विरु प्रमत्तः पुमान् काव्यं निव्यप्रति-
मस्तपः क्षमदयाशून्योऽन्येयोश्चा श्रुतम् । वस्त्यालोकमलोचनश्चलमना ध्यानं च वाञ्छत्यसौ यः सङ्गं गुणिनां विमृज्य निमतिः कल्या-
णमाकांक्षति ॥९॥

सुमङ्गस्योपदेशोऽपि लभ्यते न यथा तथा । इत्यर्थे लोकविख्याता प्रभाकरकथोच्यते, तद्यथा-वीरपुरे दिवाकरो विप्रः षट्क-
 र्मकर्मठः तत्पुत्रः प्रभाकरः-स धातुं धमति द्यूते रमते कुरुते कलिं स्वैरं भ्रमति सर्वत्र निरङ्कुश इव द्वीपः ॥१॥ स चैव पित्रा शिक्षितः,
 वत्स व्यसनानि त्यज, यतः-वैरवैश्वानरव्याधिवादव्यसनलक्षणाः । महाऽनर्थाय जायन्ते वकाराः पञ्च वर्धिताः ॥२॥ अवगाहस्व
 ग्राह्याणि पितृ काव्यरसामृतम् । शिक्षयस्व कलां धर्मं कुरुद्धर निजं कुलम् ॥३॥ इति शिक्षितोऽपि स प्रतिवक्ति, न शास्त्रेण क्षुधा
 याति न च काव्यरसेन तृट् । एकमेवार्जनीयं तु द्रविणं निष्फलाः कलाः ॥४॥ एवं तस्योच्छृणोक्तिभिर्दूनो दिवाकरो मौनेन स्थितः,
 तमसाध्यं मत्वा किमपि न शिक्षयति, यतः-“अरण्यरुदितं कृतं शत्रुशरीरमुदनम्” । पुनर्मृत्युसमये पित्रा धर्मव्यये याचिते तेनोक्तं,
 बहुनर्पघ्ननादिक्रीडनफलं भवतु तातस्य, यदि वा त्वदजितधनैर्ये विटा भोजितास्तत्पुण्यं भवतु, पित्रोक्तं, इदं भवत एवास्तु, पुनः
 स्नेहादाह स पिता । वत्स ! यद्यपि ते नाऽऽस्था मम वाक्ये तथाप्यमुं गृहाण श्लोकमेकं तु समाधिमुत्तये मम, तथाहि-कृतज्ञस्वामिसं-
 र्गमुचमस्त्रीपरिग्रहम् । कुर्वन् मित्रमलोभं च नरो नैवावसीदति ॥६॥ एनं श्लोकं प्रभाकरः पितुराग्रहाज्जग्राह, ततः परासुरभूत्, प्रभा-
 करोऽपि श्लोकपरीक्षाविधित्सया देशान्तरं व्रजन् क्वापि ग्रामे कृतघ्नं तुच्छप्रकृतिं सिंहाहं ग्रामठक्कुरमभजत्, तस्यैका दासी सर्वा-
 धमा गृहिणी कृता, तत्रत्यो लोभनन्दिनश्च निर्दाक्षिण्यमुख्योऽर्थकलुब्धो मित्रमभूत् । एकदाऽऽकारितो राज्ञा, सिंहस्तेन समं ययौ ।
 प्रभाकरो नृपं विद्वत्प्रियं ज्ञात्वेदमुचिवान् ॥१॥ मूर्खा मूर्खः समं सङ्गं गावो गोभिर्मृगा मृगैः । सुधीभिः सुधियो यान्ति समशीले
 च मित्रता ॥२॥ इत्युक्त्या तृष्टेन राज्ञा बहुग्रामयुतं पुरं दीयमानं प्रभाकरेण सिंहाय दापितं, एवमनेकघोषकृतः, दास्या अपि स्वर्णा-
 भरणादि दत्तं, लोभनन्दिरपि महर्द्धिकोऽकारि, अथ सिंहस्य मयूरो जीवितादपि बल्लभोऽस्ति, तस्यामिषभक्षणदोहदो दास्याः प्रभा-

करभार्याया जातो गर्भानुभावेन, प्रभाकरेणापि पितृश्लोकपरीक्षार्थं राजमयूरं क्वापि गुप्तीकृत्यान्यमयूरामिषेण दोहदोऽपूरि, अथ भोज-
नावसरे सिंहेन मयूरो विलोकितः सर्वत्र क्वापि न लभ्यते, पटहो दापितः, दीनाराऽष्टशतं राजा दत्ते तस्मै यो मयूरं कथयतीत्यादि,
दास्या पटहं श्रुत्वा ममान्योऽपि भर्ता भविष्यतीति द्रव्यलुब्धया राज्ञे निवेदितं, राजन् प्रभाकरोऽस्यासङ्गचिनष्टोऽयं मया वारितोऽपि
स्वामिनो मयूरं मद्दोहदपूर्णायान्यमयूरमप्राप्य मारितवान्, इति दास्युक्तं श्रुत्वा क्रुद्धः सिंहलुकरः प्रभाकरधरणाय भटान् प्रैषीत्,
प्रभाकरोऽपि ज्ञाततद्बुद्धान्तो भयभीतो भिन्नगृहे गतो मां रक्ष मां रक्ष इति वदन्, लोभनन्दिभिर्निजं ग्राह, किं त्वया विनाशितं राज्ञः,
स उवाच, राज्ञो बर्ही भार्यार्थे हतः, ततो मित्राधमोऽप्याह—

स्वामिद्रोहिणो भवतः कः स्थानं ? ज्वलन्तं पूलकं स्वगृहे को निक्षिपेत् ? इत्यादिवदतो भिन्नस्य गृहे यावत्प्रविशति तावता
लोभनन्दिना बुम्बारवः कृतः, राजभटैरागत्य धृत्वा च राज्ञोऽग्रे नीतः, सिंहोऽपि अकुटिं कृत्वा ग्राह—रे विप्राधम ! मम मयूरमर्पय,
अथवाऽभीष्टदैवतं स्मरेति हकितः, प्रभाकरः सभयं जगौ, हे देव त्वमपि पिता स्वामी शरणं च क्षमस्वैकमपराधं, स्वसेवकस्येति
विज्ञप्तेनापि तेनाधमप्रकृतित्वेन भटेभ्यो मारणायार्पितः सः, यावता ते किमपि विरूपं कुर्वन्ति तावता प्रभाकरेण मयूरः समर्पितो
यथास्थितं च स्वरूपं निवेदितं । तदनु—स उचे दैवतप्रायं, पितुरेवं वचः स्मृतं । यदतिक्रमणे सद्यो ममाभूदीदृशं फलम् ॥१॥
इत्युदित्वा सिंहमापृच्छयाऽग्रतोऽचलत्, मार्गे गच्छंश्चिन्तितवान् यथा—वरं विदुर्त्तुं सह पन्नगैर्भवेच्छठात्मभिर्वा । रिपुभिः सहोपि-
तुम् । अधर्मयुक्तैश्चपलैरपण्डितैर्न पापमित्रैः सह वर्तितुं क्षमम् ॥१॥ इहैव हन्युर्भुजगा हि रोपिता धृतासयश्छिद्रमपेक्ष्य चारयः । अस-
त्प्रवृत्तेन जनेन सङ्गतः परत्र चैवेह च हन्यते जनः ॥२॥ नृणां मृत्युरपि श्रेयान् पण्डितेन सह ध्रुवम् । न राज्यमपि मूर्खेण लोक-

द्वयविनाशिना ॥३॥ ततः क्रमेण सुन्दरपुरे गतः, तत्र हेमरथो राजा, तत्पुत्रो गुणसुन्दरः—त्यक्तकुव्यसनासङ्गः कृतज्ञः कोविदप्रियः।
 जनानुरागसुभगः कुमारो गुणसुन्दरः ॥१॥ पुराद्ग्रहिः शस्त्राभ्यासपरो दृष्टः प्रभाकरेण गत्वा सविनयं प्रणतः, कुमारेणापि प्रसन्नद-
 ग्विलोकनादिकया पूजया पूजितः। यतः—प्रसन्ना दृक् मनः शुद्धं ललिता वाग् नतं शिरः। सहजाधिणीयं पूजा विनापि विभवं स
 ताम् ॥१॥ प्रभाकरोऽपि कुमारस्नेहालापादि दृष्ट्वा चिन्तितवान्—अस्याऽहो ! विशदा मूर्तिमितं च मधुरं वचः। नव्यमौचित्यचातुर्यं
 कदरे स्वच्छतात्मनः ॥२॥ बाल्येऽपि मधुराः केऽपि द्राक्षावत्केऽपि चूतवत्। विपाकेन कदाऽपीन्द्रचारुणी फलवत्परे ॥३॥ ‘यत्रा-
 कृतिः तत्र गुणाः’ इति निश्चित्य तस्य कुमारस्य सेवामाश्रितः, पुरान्तरावासो दापितः कुमारेण, उत्तमप्रकृतिः स्थैर्यविनयादिगुणा
 भार्या कृता ब्राह्मणी, महेभ्यो वसन्तः सुहृत्कृतः परोपकारैकव्रतः पौरमुख्यः, क्रमेण पितरि विपन्ने गुणसुन्दरकुमारो राजाऽजनि, प्र-
 भाकरो मन्त्री सर्वकार्यक्षमः, एकदा हेडावित्तैर्जात्यतुरगौ द्वौकितौ सल्लक्षणौ परं विपरीतशिक्षितौ, तत्स्वरूपमज्ञात्वा राजामात्यौ तत्तु-
 रगारूढौ पुराद्ग्रहिर्वाहल्यां वाहयित्वा वेगजिज्ञासया कशाघातं चक्रतुस्तुरगयोः, ततस्तौ निर्गतौ वेगेन तथा यथा कोऽपि न मिलति,
 गतौ वनान्तः, गच्छता च मन्त्रिणा लब्धलक्षतयाऽऽमलकत्रयं गृहीतं, वलगामुक्तौ स्थितावधौ, राज्ञस्तुत्या,
 मन्त्रिर्नैकमामलकं दत्तं, क्षणान्तरेऽतिवृषितस्य राज्ञो द्वितीयं, पुनः तृतीयं च, एवमामलकत्रयेण कालक्षेपे पश्चात्सैन्यप्राप्तिः,
 ततः स्वस्थीभूय नगरागमनम्। अथ राज्ञः सुतः पञ्चवर्षीयो मन्त्रिमन्दिरम्। क्रीडार्थं नित्यमायाति बालहरिणसंयुतः ॥१॥
 एकदा मन्त्रिणा परीक्षार्थं स गुप्तीकृतः, भोजनावसरे सर्वत्र गवेपितः पुत्रः, परं क्वापि न लभ्यते, राजा घृणितं इव तस्थौ राज-
 लोकोऽपि सर्वः कृष्णमुखोऽभूत्, केनायुक्तं, यदुत कुमारो मन्त्रिगृहं गतोऽभूत् ततः सर्वेषां मनसि मन्त्रिणः शङ्का जज्ञे मन्त्रयपि राज-

कुलं न याति, पत्नी ब्रूते देव ! किमद्य राजकुले न गम्यते ! मन्त्री प्राह—प्रिये ! राज्ञो मुखं दर्शयितुं न शक्नोमि, अद्य मया राजकु-
मारो हतः, भार्याऽऽह—किमिदं नाथ ! मन्त्री जगौ, ह्यस्त्वयोक्तं यदुत गर्भानुभावतोऽयं नृपाङ्गजो दृशोर्दाहाय वैरिवत्, ततो मया-
ऽद्य त्वत्समाधये हतोऽसौ, तदनु मनसि दह्यमाना मन्त्रिपत्नी शीघ्रं गत्वा वसन्तमित्राय ज्ञापितवती, मित्रोऽपि भृशं क्रुतज्ञतया न
किञ्चिदेतत्, अहमेव राज्ञो भलामीति मन्त्रिपत्नीमाश्वास्य राज्ञः पार्श्वे गतः, राज्ञे विज्ञप्तं, देव ! अत्रार्थे न मन्त्रिणोऽपराधः, किन्तु
ममैवायं इत्याद्युक्त्वा किञ्चिद्वक्ति तावता मन्त्रिभार्याऽऽगता, तयापि मद्बोद्धदार्थमयं व्यतिकरो जातः, तदनु मन्यप्यायातः
कम्पमानः, विज्ञप्तं, राजन् ! ममैवापराधः सर्वः, मम प्राणा ग्राह्याः, मदीयदुःखदुःखितो वसन्तः स्वापराधं कथयन्नस्ति, भार्याऽपि,
ततो नृपश्चिन्तयति—अयं मन्त्री सर्वप्रकारहितः, प्राणदश्वामलकप्रदानैः, मन्त्रिणं प्राह च लोकसमक्षं—मित्र ! त्वं यदि नादायस्तदा
धात्रीफलानि मे तदा द्वाऽहं ? क्व राज्यं च ! क्व सुतः ! क्व परिच्छदः ! ॥१॥ मन्त्र्याह—सुप्रभो ! जज्ञे, क्रुतज्ञत्वं तवेयता । कार्यं ग्व
पुनर्दण्डः पुत्ररत्नापहस्य मे ॥२॥ एकमामलकं तर्हि वलितं श्रयमध्यतः, इत्युक्ते नृपेण मन्त्रो जगौ, देव ! सर्वगुणाधार ! यद्येवं
तर्ह्यस्त्वामलकत्रयी, चिरं कुमारमहितो राज्यं कुरु, इत्युक्त्वा तेन पुत्रः समानीयार्पितः, कुमारं दृष्ट्वा सर्वेषां हर्षः, किमेतदिति
राज्ञोक्ते मन्त्री पितुरादेशादारभ्य खट्वत्तान्तं निखिलमाख्यातवान्, नृपोऽपि ज्ञातस्वरूपो लज्जितो मन्त्रिणमर्थीसने निवेद्यग्राह—हे मित्र !
यन्मयाऽमूल्यमपि आमलकत्रयं पुत्रतुल्यमकारि तन्मर्षणीयमित्यादिग्रीतिवाक्यैरुज्जीवितः प्रभाकरमन्त्री लब्धसुस्वाभ्यादिपरीक्षो राज्ञा
सह चिरं राज्यं पालयामास ।

प्रभाकरस्येव समीक्ष्य साक्षात्फलानि सङ्गात्सदसज्जनानाम् ।

त्रिवेकिना सौख्यगुणायवाप्त्यै कार्यः सदा सज्जनसङ्गरङ्गः ॥१॥ (अष्टमो गुणः)

तथा-मातापित्रोः पूजकः त्रिसन्ध्यं प्रणामकरणेन यतः—

मातापित्रादिवृद्धानां नमस्कारं करोति यः । तीर्थयात्राफलं तस्य तत्कार्योऽसौ दिने दिने ॥१॥ तथा परलोकहिताऽनुष्ठाननियो-
जनेन सकलव्यापारेषु तदाज्ञया प्रवृत्त्या वर्णगन्धादिप्रधानपुष्पफलादिवस्तूपदौकनेन तद्भोगे भोगेन चाऽन्नवस्त्रादीनामन्यत्र तदनुचि-
तादिभिः, एभिः प्रकारैस्तयोः पूजा । माता च पिता च मातापितरौ, 'आद्वन्द्वे' इत्यात्वम् । मातुश्चाभ्यर्हितत्वात् पूर्वनिपातः,
यन्मनुः-उपाध्यायाद्देशाचार्य आचार्याणां शतं पिता । सहस्रं तु पितुर्माता गौरवेणातिरिच्यते ॥१॥ अष्टषष्टिश्च तीर्थानि त्रयस्त्रिंश
त्कोटिदेवताः । अष्टाशीतिसहस्राणि मातुः पादं वसन्ति च ॥२॥ पतिता गुरवस्ताज्या माता नैव कदाचन । गर्भधारणपोषाभ्यां तेन
माता गरीयसी ॥३॥ तीर्थानामष्टषष्टिर्यां प्रोक्ता स्मृतिषु भारत ! तेषु भागीरथी श्रेष्ठः ततोऽपि जननी मता ॥४॥ आस्तन्यपाना-
जननी पशूनामादारलाभाच्च नराधमानाम् । आगेहकर्मवधि मध्यमानामाजीवितात्तीर्थमिवोत्तमानाम् ॥५॥ तथा चागमः-तिष्ठं
दुष्पडियारं समणाऽसौ तंजहा-अम्मापिउणो भट्ठिदायगस्स धम्ममारियस्स संपाउवीयणं केइ पुरिसे अम्मापियारं सयपागसहस्सपा-
गतिल्लेहिं अब्भंगेहि सुरभिणा गंधवट्टएण उव्वट्ठिता तिहिं उदगेहिं मज्जाविता सव्वालंकारविभूसिअं करित्ता मणेन्नं थालीपाग-
सुद्धं अट्टारस वंजणाउलं भोअणं भोआविता जावज्जीवं पिठ्ठिवड्डिसयआए परिवहिज्जा तेणावि तस्स अम्मापिअस्स दुष्पडियारं हवइ,
अहे णं से तं जहा अम्मापियारं केवल्लिपन्नत्ते धम्मे आघविता पन्नवइत्ता परूवइत्ता ठावइत्ता भवइ, तेणामेव अम्मापिअस्स सुष्पडियारं
भवइ । केइ तहा रुवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिअं आगमत्रियारं धम्मियं सुवयणं सुच्चा निसम्म कालमासे कालं किच्चा

अन्यरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववन्ने, तए णं से देवे तं धम्मायरिअं दुमिक्खाओ वा देसाओ वा सुमिक्खं देसं साहरिज्जा, कंताराओ वा निक्कंतारं करिज्जा, दीहकालिएण वा रोगांतकेण अभिभूयं विमोहज्जा, तेणावि तस्स धम्मायरिअस्स दुप्पडियारं हवइ, अहे णं से तं धम्मायरियं केवलपन्नत्ताओ धम्माओ भट्ठं समाणं भुज्जो केवलपन्नत्ते धम्मे आघवंहत्ता जाव ठावहत्ता भवइ तेणामेव तस्स धम्मायरियस्स सुप्पडियारं भवइ ।

अत एव जगद्गुरुः श्रीवीरजिनः केवलदिवाकरः खन्नाहणपित्रोः प्रतिबोधार्थं बाह्यणकुण्डग्रामे समवसृतः, देवानन्दाऋषभ-
दत्तयोरगमनं वन्दनार्थं, श्रीवर्धमानजिनदर्शने देवानन्दायाः स्तन्यागमः, गौतमादिपृच्छा, शक्रादिसभायां पूर्वमातेयमस्माकं,
कथं ? इति पृष्टे गर्भावतारशक्रादिष्टनैगमेयिसंहरणादिपूर्ववृत्तान्तकथनं, पित्रोः प्रतिबोधः प्रव्रज्यादानं, ११ अङ्गपठनं केवलज्ञानं
मोक्षोऽपि क्रमेण, यदुक्तम्-वीरजिणपूव्वपियरो देवाणंदा उसभदत्तो अ । इक्कारसंगविलणो होउणं सिवसुहं पत्ता ॥१॥ एवं गाङ्गेय-
पितामहादयः पित्रोराज्ञासंपादनं तन्मनःसमाधिसुखाद्यर्थं पाणिग्रहणनियमादि कृतवन्तः । उपलक्षणात् कलाचार्यश्रेष्ठिधर्मगुर्वीदि-
ग्रहणं, उक्तं च-माता पिता कलाचार्य एतेषां ज्ञातयस्तथा । दृष्ट्वा धर्मोपदेष्टारो गुरुवर्गः सतां मतः ॥१॥ कृतज्ञतामात्मनि संनिधातुं
मनस्विना धर्ममहत्त्वहेतोः । पूजाविधौ यत्नपरेण मातापित्रोः सदा भाव्यमिहोत्तमेन ॥२॥ (नवमो गुणः)

तथा त्यजन् परिहरन् उपप्लुतं खचक्रपरचक्रविरोधाद् दुर्भिक्षमारीतिजनविरोधाद्वाऽस्वस्थीभूतं यत् स्थानं ग्रामनगरादि ।
अत्यज्यमाने हि तस्मिन् धर्मार्थकामानां पूर्वाजितानां विनाशेन नवानां चानुपार्जनेनोभयलोकअंश एव स्यात् । उपद्रवावसरे द्वार-
कास्थलोकानामिव बलभीमङ्गे तत्रत्यलोकानामिव । अथवा उपप्लुतं धर्मार्थकामानां बाधाविधायि पल्लीप्रत्यन्तग्रामदेवगुरुसामग्री

गदितपुरादि, तत्र निवासो न कार्यो धर्माश्रिना । यतः-तत्र स्थितौ चोरपारदारिककुत्रुणादियोगतो धर्मार्थहानिरेव । देवदर्शनगुर्वा-
गमसाधर्मिकसंसर्गाद्यभावाच्चवीनघर्मजिनमपि न स्यात् । यदुक्तम्-सद्धर्मदुर्गसुखाभिव्यवमायजलेन्धने । सुजातिलोकरम्भे च देशे
प्रायः मदा वसेत् ॥१॥ गुणिनः स्मृतं शौचं प्रतिष्ठा गुणगौरवम् । अपूर्वज्ञानलाभश्च यत्र तत्र वसेत् सुधीः ॥२॥ बालराज्यं भवेद्
यत्र द्वैराज्यं यत्र वा भवेत् । स्त्रीराज्यं मूर्खराज्यं वा यत्र स्यात्तत्र नो वसेत् ॥३॥ यदि बाञ्छामि मूर्खत्वं वसेत् ग्रामं दिनत्रयम् ।
अपूर्वस्यागमो नास्ति पूर्वाधीतं विनश्यति ॥४॥ तथा “नय वसद् साहुजगविरहियंमि देसे बहुगुणे वि” इति । उपद्रुतं वैरिविरोध-
मारिश्चनक्रमूर्ख्यनगरादि यत् स्यात् । न यत्र चैत्यं च सुमाधुर्योगो न तत्र विज्ञो विद्धीत वासम् ॥१॥(दशमो गुणः)

तथा गदितं देवजातिकुलकालाद्यपेक्षया निन्दितं कर्म तत्राऽप्रवृत्तः । देशगदितं यथा-सौवीरेषु कृषिकर्म लाटेपु मद्यसंधानम्
जात्यपेक्षया यथा ब्राह्मणस्य सुरापानं तिललवणलाञ्छादिविक्रयश्च कुलापेक्षया यथा-चौलुक्यानां मद्यपानं, कालापेक्षया विप्राणां-
अग्निहोत्रं गवालम्भं संन्यासं पलपैतृकम् । देवराच्च सुतोत्पत्तिं कलौ पञ्च विवर्जयेत् ॥१॥ अथवा ज्ञातप्रतिपन्नधर्माणां १५ कर्मादानै-
र्व्यवसायादिविधानम् । गदितकर्मकारिणो हि शेषमपि धर्मकर्मोपहासाय स्यात् । यतः-अनुचितकर्मारम्भः प्रकृतिविरोधो बलीयसा
स्पर्धा । प्रसदाजनविश्वासो मृत्युद्वाराणि चत्वारि ॥१॥ अकर्तव्यं न कर्त्तव्यं प्राणैः कण्ठगतै-
रपि ॥२॥ अत्र आरोग्यद्विजज्ञातम् । यथा-उज्जयिन्यां पुरि बालकालादेव रोगबहुलतया रोग इत्याख्यया प्रसिद्धो द्विजः । अणु-
व्रतादिश्रावकममाचारशुद्धपरिपालकतया सुश्रावकः । तेन च संपद्यमानचिकित्सासामग्रीक्रेणाऽपि रोगाधिसहनमेवाश्रितम् । चिन्तितं
न । पुनरपि सहनीयो दुःखपाकस्त्वयाऽयं, न खलु भवति नाशः कर्मणां संचितानाम् । इति हि स गणयित्वा यद्यदा याति सम्यक्

सदरादिति विवेकोऽन्यत्र भूयः कुतस्त्यः ॥१॥ अवश्यमेव हि भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् । नाऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्मषकोटीश-
 तैरपि ॥२॥ एवं सहमानस्य तस्य शक्रप्रशंसा यथाऽहो महासत्त्वो रोगश्राद्धः । यदेवमुपस्थाप्यमानचिकित्सोऽपि तदनपेक्षया रोगम-
 धिरासमानस्तिष्ठति । ततश्चाश्रद्धया द्वौ देवौ वैद्यौ भूत्वाऽऽगत्य भणतः । भो रोग ! त्वां रोगमुक्तं कुर्वः । परं रजन्यां मधुमधमां-
 सम्रक्षणानां गरिभोगः कार्यः । एतत् श्रुत्या च रोगद्विजः सुरेन्द्रादप्यधिकप्रतिष्ठश्रित्यतिष्ठति । सामान्यकुलोत्पत्तावपि लोकलोकोत्तर-
 गर्हितपरित्याग एव पुरुषस्य महन्मादात्म्यहेतुः । यतः—न कुलं पुत्रहीनस्य प्रमाणमिति मे मतिः । अन्येष्वपि जातानां नुत्तमेन
 विशिष्यते ॥१॥ निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु लक्ष्मीः समाविशतु गच्छन्तु वा यथेष्टम् । अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
 न्याय्यात्पथः प्रविनलन्ति पदं न धीराः ॥१॥ भणति च रोगविप्रः । भो वैद्यौ ! नाहमपरैरप्यौपधैश्चिकित्साभिच्छामि । किं पुनरमीभिः
 सर्वलोकशालास्त्रनिर्दिदैरसेर्वैधगवतां । एवं तेनोक्ते वैद्याभ्यां स्वजनेभ्यः कथितम् । तैश्च राज्ञे । एवं भिलितः खजनराजादिममवायः ॥
 लग्नश्च शास्त्रकथादिभिस्तं चिकित्सायां प्रवर्तयितुम् । यथा—शरीरं धर्मसंयुक्तं रक्षणायं प्रयत्नतः । शरीराच्छ्रयते धर्मः पर्यतात् सलिलं
 यथा ॥१॥ ‘शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधन’मिति । द्विजस्यापि दृढधर्मतया देहादिप्रत्याश्रयपरिहारेण निर्वाणसुखाभिलाष एवासीत् । यतः—
 जं अल्लसुहं भविणो संभरणीयं तयं भवे कच्छं । मर्गति निरुचरागं अपघग्गसुहं बुद्धा तेण ॥२॥ ततस्तेन देसार्थपीडाज्ञातमकथि ।
 यथा—आपदर्थं धनं रक्षेद्दाराण् रक्षेद्भनैरपि । आत्मानं सततं रक्षेद्दाराणि धनैरपि ॥३॥ तथा धर्मवतां देहोऽर्थतुल्यः । आत्मा पुनर्देह-
 तुल्यः । एवं सति देहपीडोपेक्षणेनात्मा रक्षणीय इति । एवं तस्य निजप्रतिज्ञातार्थनिश्चलतायामवधिना ज्ञातायां देवद्वयोर्हर्षः । अहो
 सात्त्विकमूर्धन्यः सत्यप्रशंसाथेति । तदनु निजरूपप्रकटनमकारि देवाभ्याम् । सत्यप्रशंसादिच्यतिकरो लोके प्रकटितः । सर्वरोगहरणं

रत्नेस्तद्गृहभरणं कृतम् । ततश्च स आरोग्यद्विज इति रुढः । समस्तपुरुषार्थसाधकश्चाजनि । देवौ स्वस्थानं प्राप्नो । एवं गहिर्तकर्मत्य-
जतोऽन्यजनधर्मस्थिरता स्वात्मभवतारणयशःप्रतिष्ठादयो गुणाः । गहिर्तपरित्यागेनागहिर्तमपि तथाविधं तावच्च कार्यं येन प्रान्ते
सुखी स्यात् । यदाह-मांसैरष्टभिरह्वा च पूर्वैण वयसायुषा । तन्नरेण विधातव्यं यस्यान्ते सुखमेघते ॥१॥ दिवसेनैव तत्कार्यं येन
रात्रौ सुखीभवेत् । मांसैरष्टभिस्तत्कार्यं वर्षासु स्याद्यतः सुखी ॥२॥ पूर्वं वयसि तत्कार्यं येन वृद्धः सुखी भवेत् । सर्ववयसा च
तत्कार्यं येन प्रेत्य सुखी भवेत् ॥३॥ यतः-दुष्पापं प्राप्य मानुष्यं कार्यं तत् किञ्चिदुत्तमैः । मुहूर्तमेकमप्यस्य नैव याति यथा वृथा
॥४॥ अर्जनीयं कलाविद्भिस्तत्किञ्चिज्जन्मनाऽभुना । ध्रुवमासाद्यते येन शुद्धं जन्मान्तरं पुनः ॥५॥ प्रतिवर्षं सहर्षेण निजवित्तानुमा-
नतः । पूजनीया सधर्माणि धर्माचार्याश्च धीमता ॥६॥ गोत्रवृद्धास्तथा शक्त्या सन्मान्या बहुमानतः । विधेया तीर्थयात्रा च प्रतिवर्षं
विवेकिनाम् ॥७॥ प्रतिसंवत्सरं ग्राह्यं प्रायश्चित्तं गुरोः पुरः । शोध्यमानो भवेदात्मा येनादर्श इवोज्वलः ॥८॥ (एकादशो गुणः)

तथा व्यय्यो भर्तव्यभरणस्वभोगदेवताऽतिथिपूजनादिप्रयोजने द्रव्यविनियोगः । आयः कृषिपाशुपाल्यवाणिज्यराजसेवा-
दिजनितो द्रव्यलाभः । तस्योचितमनुरूपं व्ययं कुर्वन् । यदाह-“लभोचियदामे लभोचियभोगे लभोचियनिहि करेसिया” ।
आयोचितश्च व्ययश्चतुर्भागादितया कैश्चिदुच्यते । तत्र निर्द्रव्याणामेवं व्ययविभागः-पादमायान्निधिं कुर्यात्पादं वित्ताय घट्टयेत्
धर्मोपभोगयोः पादं पादं भर्तव्यपोषणे ॥१॥ सदृद्रव्याणां त्वयम् । आयादधं नियुज्जीत धर्मे यद्वाऽधिकं ततः । शेषेण शेषं कुर्वीत
यत्नतस्तुच्छमैहिकम् ॥२॥ यतः-त्यागो गुणो वित्तवतां वित्तं त्यागवतां गुणः । परस्परवियुक्तौ तु वित्तत्यागौ विडम्बना ॥३॥
आयानुचितो हि व्ययो रोग इव गुरीरं कृशीकृत्य विभवसारमखिलव्यवहारासमर्थं पुरुषं कुर्वीत । उक्तं च-आयव्ययमनालोच्य यस्तु

वैश्रमणायते । अचिरैरेव कालेन-सोऽत्र वै श्रमणायते ॥४॥ तथा लक्ष्मीः पुण्यानुसारिणी इति निश्चित्य स्वल्पपाययोगेऽपि गृह्यव्यय-
संक्षेपेण पुण्यव्ययः कर्त्तव्य एव । स्तोकोऽपि पुण्यव्ययः क्रियमाणः कालेन कोटिप्रमाणोऽपि स्यात् । यथा श्रीतेजपालमन्त्रिणो गृह-
चेत्यत्रिवर्षपुण्यव्ययेन ३७सहस्रद्वन्द्वकमिति न वाउल्ल्यामे प्रासादः कारितः ।

एवं ग्रहस्थो विभवानुरूपं व्ययं यितन्वन् लभते प्रतिष्ठाम् । यथांसि पुण्यं सुखसम्पदश्च भवार्थ-
कामाभिमतोऽसिद्धिम् ॥१॥ (द्वादशो गुणः)

तथा वेपो वस्त्रालङ्कारादिभोगः, वित्तं विभवः, उपलक्षणत्वाद् वयोऽवस्थादेशकालजातिपुरुषरूपादिग्रहः । तदनुसारेण
तदनुसारेण कुर्वन्नेति संवध्यते । विभवाद्यननुसारेण वेपं कुर्वन्तो जनोपहसनीयता तुच्छत्वान्यायसंभावनादयो दोषाः । अथवा
व्ययमायोचितं कुर्वन्नेव वेपं विचानुसारेण कुर्वन्नेवेत्यपरोऽर्थः । योहि सत्यप्यायं कार्पण्याद् व्ययं न करोति, सत्यपि वित्ते कुचे-
लत्वादिधर्मा भवति स लोकिकगर्हितो धर्म्यनधिकारीति । यदुक्तं-अर्थदधिकनेपथ्यो वेपहीनोऽधिकं धनी । अशक्तो वैरकृच्छ्रकर्म-
हन्निरुपहस्यते ॥१॥ तथा-विभवानुसारि वेपकरणेऽपि विशेषतो देवतावसरजिनगृहधर्मस्थानगमनसमये सततपरिधीयमानवेपादधिक
एव विशिष्टतमवेपालङ्कारविरचनाविशेषः कार्यः । यतः-प्रसन्नविशिष्टनेपथ्यो हि पुमान् मंगलमूर्तिर्भवति । मङ्गलाच्च श्रीसमुत्पत्तिः
यथोक्तं-श्रीर्मङ्गलात्मभवति प्रागल्भ्याच्च प्रवर्धते । दाक्ष्यानु कुरुते मूलं संयमात् प्रतितिष्ठति ॥१॥ यथा श्रीकर्णदेवस्याग्निधौतवस्त्रधौ-
तिकचन्द्रादित्यकुण्डलपापक्षयंकरहारश्रीतिलकाङ्गदाद्यलङ्कृतिपरिधानमन्तरेण न देवपूजादिविधिः । एवमपरैरपि स्वयोभाभार्मोन्नत्य-
शासनप्रभावनादिहेतुवेपोपचारविधौ यत्नो विधेयः । (त्रयोदशो गुणः)

तथा धियो ब्रुद्धर्गुणा अटौ ते त्वमी-शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा । ऊहाऽपोहोऽर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः ॥१॥ तत्र शुश्रूषा श्रोतुमिच्छा ? श्रवणमाकर्णनं २ ग्रहणं शास्त्रोपादानं ३ धारणं अविस्मरणं ४ ऊहो विज्ञातमर्थमवलम्ब्या-
 न्येषु तथाविधेषु व्याप्त्या वितर्कणं ५ अपोहो युक्त्युक्तिभ्यां विरुद्धादर्थान् हिंसादिकात्प्रत्यपायसंभावनया निवर्तनं ६ अथवा ऊहः
 मामान्यज्ञानं अपोहो विशेषज्ञानं, अर्थविज्ञानं ऊहापोहयोगान्मोहसंदेहविपर्ययसंबुद्धासेन ज्ञानं ७ तत्त्वज्ञानं ऊहापोहविज्ञानविशुद्धमि-
 दमित्यमेवेति निश्चयः ८ । एते च ब्रुद्धिगुणा यथासम्भवं ज्ञेयाः । शुश्रूषादिभिर्हि प्रज्ञाप्रकर्षवान् सततं विचारपुरस्सरं प्रवर्त्तमानः
 प्रमान्न कदाचिदकल्याणमाम्नोति । सकलधर्मव्यवहारपरमार्थपर्यालोचनपरश्च जायते । यदुक्तम्-बुद्धिजुओ आलोयइ धम्ममहाणं
 उवादिपरिमुद्धं । जोगत्तमप्पणो चिय अणुवन्धं चैव जत्तेणं ॥१॥

ब्रुद्धेरुपलक्षणाद् ब्रुद्धिगुणोपेतः पुमानालोचयति धर्मस्थानमुपाधिभिर्विशेषणैर्द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपैः परिशुद्धमप्राप्तदोषं, तथा यो-
 ग्यत्वमृचितत्वमात्मनोऽपि च न केवलं धर्मस्थानस्येत्यपेक्ष्यः । यथा कस्य धर्मस्थानस्य योग्योऽहम् । यतः-कः कालः कानि मित्रा-
 णि को देशः कौ व्ययागमौ । कथाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥१॥ तथानुबन्धमुत्तरोत्तरफलरूपं यत्नेन महताऽऽलोच-
 यतीत्युत्तरेण योगः । तथा-ब्रुज्झइ य जहाविसयं सव्वं सम्मंति एत्थुदाहरणं । वेदज्झयणपरिच्छा बडुगदुगं छागघायंमि ॥२॥ ब्रुध्यते
 च यथा विषयं बोध्धुमिष्टं सत्तं धर्मादित्रस्तु विपर्ययादिदोषपरिहारेण सम्यग्, असम्यग्बोधे तद्विपर्यये च ज्ञातं वेदाध्ययनपरी-
 क्षाबहुक्रादिकं नारदपर्वतकरूपं । यथा-शुक्तिमतीपुर्यां क्षीरकदम्बकोपाध्यायपार्श्वे वसुपर्वतकनारदा वेदान् पठन्ति । एकदा मुनि-
 द्रयं निहरणाथ तत्रागतं । तान्पठतो वीक्ष्यैकेन ज्ञानिना मुनिनोक्तमपरमुनिं प्रति । एतेषां त्रयाणां मध्ये बह्व राजा भावि । विप्रयो-

द्वयोस्तु मध्ये एको नरकगामी, अपरश्च खर्गगामीति श्रुतं वैतत् कचिदन्तरितेनोपाध्यायेन । ततः सचिन्तेनोपाध्यायेन परीक्षा
 प्रारब्धा यथा-छागचर्म लाक्षारसपूरितं छागाकारं कृत्वा कृष्णाष्टमीरात्रौ पर्वतकमाकार्यं समर्पितं कथितं च । यदुत एष छागो
 हन्तव्यस्त्वया तत्र प्रदेशे यत्र कोऽपि न पश्यति । एव वेदश्रवणयोग्यता जायते । ततस्तमुत्पाद्य गतो गुप्तदेशे, हतश्चायं तेन निर्वि-
 चारेण, छिन्नो लाक्षारसेन रुधिरमेतदिति मत्वा सरसि स्नात्वा गतो गुरुपाश्वे निवेदितश्चैष व्यतिकरः ॥ ततः-भणिओ जणगेण
 कहं हओ ईमो ? जेण जंभगा देवा । सन्वत्थ संचरंता पेच्छंति नहंमि ताराओ ॥१॥ तं नेव अप्पणा पेच्छमाणओ कहं भणसि ?
 तह निहओ । एस अपेच्छिजंतो अहो ! महामूढया तुज्झ ॥२॥ ततः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्वोक्तविधिना नारदो भणितः । सोऽपि-
 बहुमन्त्रियगुरुवयणो ताहे सो जाइ जेसु ठाणेसु । काणणसुरभवणाइसु पिच्छंति वणस्सइसुरावि ॥१॥ इय चिंततेण न किंचि अत्थि
 ठाणं न जत्थ दीसेज्जा । कोई केणइ ता नूणमेस वज्झो न गुरूआणा ॥२॥ आगंतूणं गुरुणो निवेइया परिणई निया सव्वा । तस्स
 सुओचियपणत्तणेण संतोसमणुपत्तो ॥३॥ उक्तं च तेन तुष्टेन वत्स तव मतिर्वरा । यतः-उदीरितोऽर्थः पशुनाऽपि गृह्यते, हयाश्च
 नागाश्च वहन्ति नोदिताः । अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः, परेक्षितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥१॥ ततश्च भणितो नारदो न कस्याऽपि
 ज्ञाप्यमेतत् । तदनु निपिद्धो वेदश्रवणे पर्वतकः । नारदश्चोचितप्रज्ञ इति कृत्वा समनुज्ञातः ।

इत्थं पुमर्थेषु विद्युद्बुद्धिगुणैः समेतः सुविचारसारम् ।

प्रवर्त्तमानो लभते निजार्थसिद्धिं जनो धर्मरमोचितत्वम् ॥१॥ (चतुर्दशो गुणः)

तथा दृष्टवानस्ताच्छील्येन धर्ममभ्युदयनिःश्रेयसहेतुं शृण्वन् अन्वहं-प्रतिदिनं, धर्मश्रवणपरो हि मनःखेदापनोदादिकमामोति

यदाह—ह्रान्मिद्वोज्झति खेदं, तप्तं निर्वान्ति बुद्ध्यते मृदं । स्थिरतामेति व्याकुलमुपयुक्तमुभाषितं चेतः ॥१॥ प्रत्यहं धर्मश्रवणं चोत्त-
रोत्तरगुणमतिपत्तिमाधनात् प्रयानमिति श्रवणमात्राद् बुद्धिगुणादस्य भेदः । सततधर्मश्रवणाऽभावे माप्नोऽपि धर्मो याति मणिकारश्रेष्ठिन
इव यथा—राजगृहे श्रीवीरः समवसृतः । तत्र सौधर्मकल्पवासी दर्दुराङ्कदेवश्चतुःसहस्रसामानिकदेवपरिवृतः सूर्याभदेववत् श्रीवीराग्रे ३२
चन्द्रनाटकं कृत्वा स्वस्थानं गतः । ततो गौतमः श्रीवीरं पृच्छति, भगवन् दर्दुराङ्कदेवेन एतावती ऋद्धिः केन पुण्येन प्राप्ता ? । भग-
वानाह, अत्रैव पुरे मणिकारश्रेष्ठी महेश्वरः । स एकदा मन्मुखार्द्धमं प्रपन्नवान् । बहुकालं यात्रत्परिपालितो धर्मः । तादृक्धर्मोपदेश-
कसाधुपाश्र्वे धर्माश्रवणात् प्रवर्धमानमिथ्याबुद्धिरेकदा ग्रीष्मकालेऽष्टमं सपौषधमकार्षीत् । तृतीयदिने रात्रौ तृषादितः समुत्पन्नार्तध्यानो
व्यचिन्तयत् । धन्यास्त एव ये वापीक्ष्पादि कारयन्ति, अहमपि प्रातर्वापीं कारयिष्ये इत्यादि ध्यात्वा प्रातः कृतपारणः श्रेणिकादे-
शाद् वैभारगिरिसमीपे पुष्करणीं कारयामास । चतुर्दिक्षु वनानि सत्रागारमठदेवकुलादियुतानि कारितानि । ततस्त्यक्तधर्मस्य तस्य १६
महारोगा उत्पन्नाः । आत्स्यां वापीध्यानेन मृतः, तस्यामेव वाप्यां दर्दुरो जातः । वापीदर्शनाज्जातिस्मृतिः । ज्ञातं धर्मविराधनाफलं,
जातं वैराग्यं, पण्डितो मया कार्यं, पारणके वापीतटे प्रासुकं जनस्नानोदकसृत्तिकादि पारणीयमित्यभिग्रहवान् । अद्य श्रीवीरः समवसृतो
वन्दनाय यास्याम इति लोकोक्तिं श्रुत्वा दर्दुरोऽपि मद्बन्धनाय चलितः । पथि श्रेणिकनृपाश्चबुशुण्णो मृत्वाऽसौ देवो जातः । इत-
श्चुत्वा विदेहे मोक्षगमी । एवं धर्मश्रवणायोगोद्भवं विपाकं ज्ञात्वा सदा धर्मश्रवणपरेण भाव्यम् । (पञ्चदशो गुणः)

तथा अजीर्णं अजरणो पूर्वभोजनस्य, अथवा अजीर्णं परिपाकमनागते पूर्वभोजने नवं भोजनं त्यजतीत्येवंशीलः । अजीर्ण-
भोजने हि सर्वरोगमूलस्याजीर्णस्य बृद्धिरेव कृता भवति यदाह—अजीर्णप्रभवा रोगाः तच्चाजीर्णं चतुर्विधम् । आमं विदग्धं विष्टब्धं

रसदोषं तथापरं ॥१॥ अजीर्णं लिङ्गतो ज्ञातव्यम् । यदाह-मलवातयोर्विगन्धो विट्मेदो गात्रगौरवमरुच्यम् । अविशुद्धश्चोदारः पड-
जीर्णव्यक्तलिङ्गानि ॥१॥ (पोण्ड्यो गुणः)

तथा काले बुभुक्षासमये भोक्ताऽन्नाद्युपजीवकः । भोक्तेति “साधो वृत्” तेन लौल्यपरिहारेण यथाऽग्निबलं मितं हितं भुञ्जीत ।
अतिरिक्तभोजनं हि वमनविरेचनमरणादिना न साधु । यो हि मितं भुंक्ते स बह्वं भुङ्क्ते । यतः-हियाहारा मि०॥१॥ अशुद्धितेन हि
भुक्तममृतमपि विषं भवति । तथा क्षुत्कालातिक्रमादन्नद्वयो देहसादश्च भवति । विध्यातेऽग्नौ किं नामेन्धनं कुर्यात्-पानाहारादयो
यस्य विरुद्धाः प्रकृतेरपि । सुखित्वायात्रकल्पन्ते तत्साम्यमिति गीयते ॥१॥ एवं लक्षणात्सात्म्यादाजन्म सात्म्येन भुक्तं विषमपि
पथ्यं भवति । परमसात्म्यमपि पथ्यं सेवेत । न पुनः सात्म्यप्राप्तमप्यपथ्यम् । “सर्वं बलवतः पथ्यम्” इति मत्वा न कालकूटं
खादेत् । सुशिक्षितोऽपि विषतत्रज्ञो त्रियत एव विपात्कदाचित् । एवं चाजीर्णं भोजनात्यागेऽसात्म्यभोजने च प्रायः सदा रोगो-
त्पत्त्यादिना व्याकुलस्य सततार्तध्यानादिपरस्य कथं धर्मयोग्यता स्यादतो यथोक्तगुणवता भाव्यं विवेकिना ॥ (सप्तदशो गुणः)

तथा त्रिवर्गो धर्मार्थकामाः । तत्र यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः । यतः सर्वार्थप्रयोजनसिद्धिः सोऽर्थः । यत आभिसा-
निकरसानुविद्धा सर्वेन्द्रियप्रीतिः स कामः । ततोऽन्योन्यस्य परस्परं योऽप्रतिबन्धोऽप्रतिघातस्तेन त्रिवर्गमपि न त्वैकैकं साध्यम्
यदाह-यस्य त्रिवर्गशून्यानि दिनान्यायान्ति यान्ति च । स लोहकारप्रस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥१॥ तत्र धर्मार्थयोरुपघातेन तादा-
त्विकविषयसुखलुब्धो वनगज इव को नाम न भवत्यास्पदमापदाम् । न च तस्य धनं धर्मः शरीरं वा यस्य कामेऽत्यन्तासक्तिः । बल्ल-
दन्तादिवत् । धर्मकामातिक्रमाद् धनमुपाजितमपि परेऽनुभवन्ति, स्वयं तु परं पापभाजनं सिंह इव सिन्धुरवघात् । मम्मणादिवद् वा ।

अर्थक्षामातिक्रमेण न धर्मसेवा यतीनामेव धर्मो न गृहस्थानां, न च धर्मवाधयाऽर्थकामौ सेवेत, वीजभोजिनः कुटुम्बिन इव । नास्त्य-
धार्मिकस्यायत्यां किमपि शुभं, स खलु सुखी स एव योऽमुत्र सुखाविरोधेन इहलोकसुखमनुभवति । एवमर्थवाधया धर्मकामौ सेव-
मानस्य क्रणाधिकृत्वम् । कामवाधया धर्मार्थौ सेवमानस्य गार्हस्थ्यभावाः स्यात् । एवं च तादात्विकमूलहरकदर्येषु धर्मार्थकामाना-
मन्योऽन्यं वाधा मुलभवेत् । तथाहि-यः किमप्यसञ्चिन्त्योत्पन्नमर्थमपव्येति स तादात्विकः । यः पितृपैतामहमर्थमन्यायेन भक्षयति
स मृत्युद्वारः । यो भृत्यात्मपीडाभ्यामर्थं संचिनोति न तु कचिदपि व्ययते स कदर्यः । तत्र तादात्विकमूलहरयोरर्थभ्रंशेन धर्मका-
मयोर्विनाशान्नास्ति कन्याणम् । कदर्यस्य त्वर्थसंग्रहो राजदायादतस्करादीनां निर्धनत्वु धर्मकामयोर्हेतुरिति । अनेन त्रिवर्गवाधा गृह-
स्थस्य कर्तुमनुचिंतेति प्रतिपादितम् । यदा तु दैववशाद्वाधा सम्भवति, तदोत्तत्त्वाधया पूर्वस्य वाधा रक्षणीया । तथाहि-कामवाधया
धर्मार्थयोर्वाधा रक्षणीया, तयोः सतोः कामस्य सुकरोत्पादकत्वात् । कामार्थयोर्द्वयोरपि वाधायां धर्मो रक्षणीयः । धर्ममूलत्वादर्थ-
कामयोः । यदुक्तम्-धर्मश्चेन्नापि सीदित कपालेनापि जीवतः । आढ्योऽस्मीत्यवगन्तव्यं धर्मवित्ता हि साधवः ॥१॥ तथा त्रिवर्गसंसा-
धनमन्तरेण पञ्चोग्रिवायुर्विकलं नरस्य । तत्रापि धर्मं प्रवरं वदन्ति न तं विना यद् भवतोऽर्थकामौ ॥२॥ धनदो धनार्थिनां धर्मः
कामदः सर्वकामिनाम् । धर्म एवापवर्गस्य पारंपर्येण साधकः ॥३॥ (अष्टादशो गुणः)

तथा न विद्यते सततातिविशदकाकारानुष्ठानतया तिथ्यादिदिनविभागो यस्य सोऽतिथिः । यथोक्तम्-तिथिपर्वोत्सवाः सर्वे
त्यक्ता येन महात्मना । अतिथिं तं विजानीयान्छेषमभ्यागतं विदुः ॥१॥ साधुः शिष्टाचारतः सकललोकाधिगीतः । दीनो दीङ् च-
क्षुः इति वचनान् शीणसकलधर्मार्थकामाराधनशक्तिः । तेषु प्रतिपत्तिरुक्तं, प्रतिपत्तिरुपचारोऽन्नपानादिरूपः । यदुक्तम्-वसदीसयणा-

सणभत्तपाणमेसज्जवत्थपायाई । जइवि न पज्जत्तधणो थोवा विहु थोवयं देइ ॥१॥ कयं ? यथावत् औचित्यानतिक्रमेण । यथा च-
औचित्यमेकमेकत्र गुणानां कौटरेकतः । विपायते गुणग्राम औचित्यपरिवर्जितः ॥१॥ आदेयत्वमसंस्तुतेऽपि जने विस्तारयत्यज्जसा
दुर्दृत्तानपि सान्त्वयत्यवनिभृत्प्रायानपायोद्यतान् । तं संवर्गयति त्रिवर्गमिह चामुत्रापि यस्माच्छुभं किंवा तन्न तनोति यत्सुकृतिना-
मौचित्यचिन्तामणिः ॥२॥ यथावदितिचचनात् अतिथयो मुख्यवृत्त्या चारित्रिणः । तेषु सस्यानुग्रहाय पुण्यानुबन्धिपुण्याप्तये आ-
शंसावर्जितेन कर्मक्षयाय विवेकिना श्राद्धेन संविभागः सदैव विधेयः । यतः श्राद्धसामाचार्याम्-निवसिज्ज तत्थ सद्धो साहूणं जत्थ हुज्ज
संपाओ । जत्थ य चेइभवणं वियद्धुसाहम्मिया चेव ॥१॥ सुपभाए पढमं सावयस्स पाणंपि न कप्पइ पाउं । नो जान चेइआई साहू-
विय वंदिया विहिणा ॥२॥ मज्झणहे पुणरवि वंदिऊण नियमेण कप्पए भोत्तुं । पुण वंदिऊण ताइ पओससमयंमि सो सुयइ ॥३॥
पत्ते भोअणकाले दाणफलं उत्तमं मुणेऊणं । गंतुं उवस्सयंमी मुणिनाहं वंदिऊण विहिणा ॥४॥ भत्तिभरनिब्भरंगो, महया संवेगपु-
लइयसरीरो । सयमेव य पडिलाभे सुद्धेणं असणपाणेणं ॥५॥ अन्यत्राऽपि-पत्ते घरंमि पत्ते सव्वन्निसुद्धं विसुद्धसद्भाए । जेण न
दिन्नं दाणं कह होही तस्स कळाणं ॥६॥ आसंसाहविरहिओ सद्धारोमंचकुंछुइअंतो । कम्मकखयहेउं चिय दिज्जा दाणं सुपत्तेसु ॥७॥
इय सुक्खहेउ दाणं दायव्वं सुत्तवन्नियविहिए । अणुकंपादाणं पुण जिणेहिं सव्वत्थ न निसिद्धं ॥८॥ ववसायफलं विहवो विहवस्स फलं
सुपत्तविणिओगो । तयभावे ववसाओ विहवो चिय दुग्गइनिमित्तं ॥९॥ वज्जेण अणिच्चेण य धणेण जइ होइ पत्तनिहिंएण । निच्चं
तरंगरूवो धम्मो ता किं न पज्जत्तं ॥१०॥ देवगुरुसंविभत्तं दिन्नं दुहिआण वंअवज्जाणं । जं भुज्जइ तं भुत्तं सेसं उयरस्स विज्जवणं ॥११॥
अहंद्भ्यः प्रथमं निवेद्य सकलं सत्साधुवर्गाय च प्राप्ताय प्रविभागतः सुविधिना दत्त्वा यथाशक्तिः । देशायातसधर्मचारिभिरलं सार्धं

न काले स्वयं भुञ्जीतेति सुभोजनं गृह्यतां पुण्यं जिनर्भाषितम् ॥१२॥ एवमतिथिदानम् ॥ साधवः सकलशिष्टलोकसङ्गता विशेषतो राज्ञादिमान्यान्नेष्वपि ययौचित्येन दानादिप्रतिपत्तिकृत् । यदुक्तम्-एगसि तित्थियाणं भिक्खवड्डमुवड्ढियाणं नियगेहे । कायञ्चमुच्चिय-
क्रियं त्रिसंमओ रायमहियाणं ॥१॥ जइवि न मणंसि भत्ती न पक्खवाओ अ तग्गयगुणेसु । उच्चियं गिहागएसुंति तहवि धम्मो गिहीण
इमो ॥२॥ गेहागयाणमुच्चियं वसणावड्डियाण तह समुद्धरणं । दुहियाण दया एसो सव्वेसिं सम्मओ धम्मो ॥३॥ पिइमार्हणं समुच्चियं
पउंजमाणे जहूत्तजुत्तीण । पुरिसा पसंतवयणा जिणधम्महिगारिणो हुंति ॥४॥ मुंचंति न मज्जायं जलनिहिणो नाचलायि हु चलंति ।
न कयायि उत्तमनरा उच्चियाचरणं त्रिलंधंति ॥५॥ तेणं चिय जगगुरुणो तित्थयरावि हु गिहत्थभावंमि । अम्मापिऊण उच्चियं अञ्जु-
ट्ठाणाइ कुञ्चंति ॥६॥ दीनादौ कृपया दानादि । यतः-इयं मोक्षफले दाने पात्रापात्रविचारणा । दया दानं तु तत्त्वज्ञैः कुत्रापि न नि-
गिह्यते ॥१॥ एवमतिथ्यादिप्रतिपत्तिकृत् । तत्राऽतिथिदानं स्वल्पमपि बहुफलम् । यथा-क्वापि सन्निवेशे सुधनश्रेष्ठी भद्रकपरिणामो
दानवृद्धिश्च । धनश्रीर्जायापि समानशीला । एकदा जैनमुनिपार्श्वे देशनाश्रवणम्-वसुधाभरणं पुरुषाः पुरुषाभरणं प्रधानतरलक्ष्मीः ।
लक्ष्म्याभरणं दानं दानाभरणं सुपात्रं च ॥१॥ तत्र च मुनिपार्श्वे देशविरतिप्रतिपत्तिः । त्रिजिनार्चा, एकान्तरोपवासाऽतिथिदानानन्त-
रपारणककरणाद्यभिग्रहान् गृहीत्वा गृहागतेन भार्याया अपि धर्मप्रतिपत्तिर्ज्ञापिता । एवं तयोः पुण्यं कुर्वतोः क्रमेण कियता कालेना-
न्तगयोदयात्पूर्वं विचं गतम् । निर्धनो जातः, भार्या प्रेरयति । मत्पितृगृहे द्रव्यं मार्गयित्वा व्यवसायं कुरुत । श्रेष्ठी नेच्छति गन्तुं
लोकोपहासलज्जादिकारणः । प्रत्यहं प्रेरितो भार्यया श्वसुरगृहं प्रति प्रस्थितः । मार्गे सक्तवः शम्बलम् । एक उपवासो मार्गे जातः ।
द्वितीयदिने महरद्वयं प्रतीक्ष्य तृतीययामे मासोपवासिसाधवे दत्त्वा सकृत्तुभिः पारणं कृतवान् तृतीयदिने उपवासः । चतुर्थदिने प्राप्तः

श्वसुरगृहे तैः सत्कृतः । परं किमपि चित्तं नार्पितं, निर्धनत्वेनानादरणीयत्वात्प्रत्यर्पणाशाभावाच्च न कोऽपि आदरं कुरुते । यतः—धन-
 मर्जय काकुत्स्थ धनमूलमिदं जगत् । अन्तरं नैव पश्यामि निर्धनस्य मृतस्य च ॥१॥ ततो निराशः पश्चाद्वलितः । स्वग्रामासन्ने नद्यां
 समागतश्चिन्तयति । भार्यया महामनोरथैः प्रहितोऽहं, मां रिक्तं ज्ञात्वा सहसा महद्दुःखं भावि तस्या इति कृत्वा नद्याः कर्कराः
 सङ्घर्णाः सद्ब्रुता गृहीताः । पोडुलो बद्धः । उत्पाद्यं गृहमागतः । भार्यापि ग्रन्थ्यनुसारेण वित्तपूरितोऽयं भर्ताऽप्यात इति मनसि
 हृष्टा । ग्रन्थिर्गृहमध्ये नीतः । भोजनाभिग्रहेण तुष्टया शासनदेव्या सर्वेऽपि ते प्रस्तरा रत्नीकृताः । रत्नमेकं लत्वा भोजनाच्छाद-
 नादि कृतम् । तै रत्नैः श्रेष्ठी पुनरपि विख्यातो व्यवहारी जातः । इहापि सत्पात्रफलं दृष्ट्वा सततातिथिप्रतिपत्तिपरोऽजनि । तथा-
 अभ्यागतोऽप्यवसरायातग्रीणितो महते फलाय । यथा—लोके शालिवाहनप्रबन्धः—प्रतिष्ठानपुरे शातवाहनो राजाऽश्वापहतोऽटव्यां
 पतितः । तत्र वटाधःस्थितभिल्लेन सह मैत्री । असौ ममाद्याभ्यागतो राजेति विचार्य सक्तुदानेन सत्कृतः रजन्यां महति शीतभरे
 पतति गृहाभ्यन्तरे विश्रान्तिं कारितः । भिल्लेन बहिः सुप्तम् । शीतपीडया रात्रौ मृतः । तत्पत्नी भिल्ली कर्त्तिकामादाय हत्यां दास्या-
 मीति राजानं प्राह । राज्ञाऽपि सुवर्णसहस्रदशकं दत्त्वा ग्रीणिता भिल्ली । कटकमायातं, राजा पुरं प्राप्तः । राज्यं पालयतो भिल्लमरणं
 स्मृत्वा चिन्ता जाता । दानस्य फलं नास्तीति । इहलोके त्वनर्थस्य सम्भवः । ततः पण्डिता आकार्यं पृष्टाः । दानफलं दर्शयत मे
 प्रत्यक्षं, नो चेद् भवतां मानवयन्त्रेण विनाशः । राज्ञः प्रत्युत्तरं दातुमसमर्था दुःखिताः परस्परं विचारयन्ति । षण्मासी गता । मुख्य-
 पण्डितवररुचिना सरस्वती प्रत्यक्षीकृता पृष्टा च । तुष्टया भारत्याऽकथि । यदत्र पुरे धनपतिर्व्यवहारी । तस्य सुतो मासान्ते भावी ।
 स तु जातमात्रस्तवाकारणं कारयिष्यति त्वया राज्ञा सह गन्तव्यम् । प्रत्यक्षं दानफलं दर्शयिष्यतीति । तदनु मासान्ते सुतो जातः ।

स्फुटाश्रयानाऽकारितो वररुचिः । स राजा सह गतस्तत्र तयोरेये बालः प्राह । हे महाराज ! यत्ते वने भिल्लेन मक्तुदानं कृतं सोऽ-
हम् । ९ कोटीमुवर्णस्वामी धनपतेः सुतो जातः । दानफलं इहाप्यस्ति चमत्कृतो राजा दयादानपरो जातः एवमभ्यागतादिप्रति-
पत्तिरपि धर्माश्रिता स्वीचिन्यसत्यापनाय विद्यया । (एकोनविंशो गुणः)

तथा अनभिनिविष्टोऽभिनिवेशरहितः । अभिनिवेशश्च पराभिभवपरिणामेन नीतिपथमनागतस्यापि कार्यस्यारम्भः कदाग्रह-
इत्यर्थः । स च नीचानां भवति । यदाह-दर्पः श्रमयति नीचान्निष्फलनयविगुणदुष्करारम्भैः । श्रोतोविलोमतरणव्यसनिभिरायास्यते
मन्यैः ॥१॥ अनभिनिविष्टत्वं च कदाचित्कं शाठयान्नीचानामपि संभवत्यत आह-सदेति सर्वकालमभिनिवेशरहितः । नतु द्विस्त्री-
पतिव्यगणमशक्यामकूटममो भवेत् । अभिनिविष्टो ही पुमान् प्रायस्तत्वातत्वादिविचारवहिर्भवि स्वाङ्गीकृतमेव समर्थयते । यतः-
आग्रही च न निर्नीयति युक्तिं यत्र तत्र सतिरस्य निविष्टा । पक्षपातरहितस्य तु बुद्धिर्यत्र तत्र सुखमेति निवेशम् ॥१॥ (विंशति-
तमो गुणः)

तथा गुणेषु सौजन्योदार्यदाक्षिण्यस्यैर्यप्रियपूर्वप्रथमाभिभाषणादिषु स्वपरयोरुपकारकारणेष्व्वात्मधर्मेषु पक्षपातस्तु
गुणचङ्क्रमानतत्प्रग्रंभामाहाय्यकरणादिनाऽनुकूला प्रवृत्तिः । गुणपक्षपातिनो हि मनुष्या अवन्ध्यपुण्यचीजनियेक्रेणोहाऽमुत्र च गुणग्राम-
संपदामारोहन्ति । यथा-श्रीरामलक्ष्मणौ वनवासवस्थ्यायां मालवेशमिहोदरनृपेण सह विग्रहे कर्णराज्ञोऽविचलविशुद्धश्रीमम्यक्व-
धारिणो गुणपक्षपातिन्येन साहाय्यं वितेनतुः ॥ (एकविंशतितमो गुणः)

तथा अदेककाल्योऽर्थ्या-चरणं त्यजन् । अदेककालचारी हि राजचौरादिभ्यो हि अवश्यमुपद्रवं प्राप्नोति । (द्वाविं-
शतिनमो गुणः)

तथा जानन् विदन् चलं शक्तिं स्वस्य परस्य वा द्रव्यक्षेत्रादिकृतं सामर्थ्यं । अवलमपि तथैव । बलाचलपरिज्ञाने हि सर्वः सफलः प्रारम्भोऽन्यथा तु विपर्ययः । यतः—स्थाने शमयतां शक्त्या व्यायामे बुद्धिरङ्गिनाम् । अथथावलमारम्भो निदानं क्षयसम्पदः ॥ (त्रयोविंशतितमो गुणः)

तथा वृत्तं अनाचारपरिहारः सम्यगाचारपरिपालनं वा, तत्र तिष्ठन्तीति वृत्तस्थाः, ज्ञानं हेयोपादेयवस्तुविनिश्चयः, तेन बुद्ध्या महान्तस्तेषां पूजकः । पूजा च सेवा अञ्जलयासनाऽभ्युत्थानादिलक्षणा । वृत्तस्थज्ञानवन्तो हि पूज्यमानाः कल्पतरव इव सद्गुपदेश-फलैः फलन्ति । यतः—उपदेशः शुभो नित्यं निदर्शनं धर्मचारिणाम् । स्थाने विनय इत्येतत्साधुसेवाफलं महत् ॥१॥ श्रीभागवतेऽपि च—महत्सेवाद्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारं योपितां सङ्घिसङ्गम् । महान्तस्ते समचित्ताः प्रशान्ताविमन्यवः सुहृदः साधवो ये ॥ (चतुर्विंशतितमो गुणः)

तथा पोष्या अवश्यभर्तव्या मातृपितृगृहिण्यपत्यादयस्तान् योगक्षेमकरणेन पोषयतीति पोषकः । पोष्यापोषकत्वे हि गृहिणां लोकाचाररहितत्वेनायशःप्राप्तेः शोभापगमाच्च । यतः—आश्रितभरणं हि सुपुरुषलक्षणं तथाऽनिर्दयत्वादयोऽपीति । अथवा निश्चयचिन्तया पोष्यः स्वात्मैव, तदपोषकत्वे परपोष्यपोष एव । यतः—परलोकविरुद्धानि कुर्वाणं दूरस्तस्यजेत् । आत्मानं यो न संश्रत्ते सोऽन्यस्मै स्यात्कथं हितः ॥१॥ (पञ्चविंशतितमो गुणः)

तथा दीर्घकालभावित्यादीर्घमर्थमनर्थं च पश्यति पर्यालोचयतीत्येवं शीलो दीर्घचर्चा स हि । “अनागतं यः कुरुते स शोभते,

न शोभने यो न करोन्यनागनम् । वने वसन्नेव जरायुपागतो, विलास्यवाणी न कदा समुत्थिता” इतिवादिशृगालवत्सुखीभवति ॥
 यद्विशानितमो गुणः)

तथा वस्त्ववस्तुनोः कृत्याकृत्ययोः स्वरयोर्वा विशेषमन्तरं जानाति निश्चिनोतीति विशेषज्ञः । अविशेषज्ञो हि पुमान् पशो-
 नंतिरिच्यते । अथवा-विशेषमात्मन एव गुणदोषाधिरोह रूपं जानातीति विशेषज्ञो, यतः-प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः । किन्तु
 मे पशुभिस्तुल्यं किन्तु सत्पुरुषैरिति ॥१॥ यद्वा-जो न वि दिणे दिणे संकलेह के अज्ज अज्जिया मि गुणा । अगुणेषु य नहु खलिओ
 क्क सो अ करिज्ज अप्पहिंयं ॥२॥ जो पुवरत्तावर० ॥३॥ विशेषं वा आत्मनो गत्यादिकं, यतः-इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा कुतः
 प्रयातव्यमितो भवादिति । विचारणा यस्य न जायते हृदि कथं स धर्मप्रवणो भविष्यति ॥४॥ (सप्तविंशतितमो गुणः)

तथा कृतं परोपकृतं जानाति न निहृते कृतज्ञः, एवं हि तस्य कुशललाभो यदुपकारिणो बहुमन्यते । कृतघ्नो हि शुनोऽपि
 तुलां नाप्नोति । यतः-अशनमात्रकृतज्ञतया गुरोर्न पिशुनोऽपि शुनो लभते तुलाम् । अपि बहूपकृते सखिता खले न खलु खेलति
 स्वे लतिका यथा ॥ इह कृतघ्न-कृतज्ञ-प्रत्युपकारक-निष्कारणोपकारकाः प्रायः पुंमासो भवन्ति । तत्र अकृतज्ञा असंख्याताः
 संख्याता कृतवेदिनः । कृतोपकारिणस्तोकाः द्वित्राः स्वेनोपकारिणः ॥३॥ नहि मे पर्वता भारा न मे भाराश्च सागराः । कृतघ्नाश्च
 मद्भाराम् भारा विश्वासघातकाः ॥३॥ इहोषक्षेत्रशरीरैस्तुल्यं कृतघ्नाः परिशीलयन्ति । सुक्षेत्रेनैवाऽद्भुतशुक्तिधेनुसमाः कृतज्ञाः
 प्रथिताः पुंमासः ॥४॥ दो पुरिसे धरउ धरा अहवा दोहिं पि धारिया धरणी । उवयारे जस्स मई उवरियं जो न फुंसेइ ॥५॥ (अष्टा-
 विशतितमो गुणः)

तथा लोकानां विशिष्टजनानां विनयादिगुणैर्वह्यः प्रियः । को हि गुणवतः प्रति प्रीतो न भवति । यतः-जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते । गुणानुरागेण जनोऽनुरज्यते जनानुरागप्रभवा हि सम्पदः ॥१॥ यस्तु न लोकवल्लभः स न केवलमात्मानं स्वस्य धर्मानुष्ठानमपि परैर्दूषयन् परेषां बोधिलाभग्रंशहेतुर्भवति ॥ (एकोनत्रिंशत्तमो गुणः)

तथा सह लज्जया वैयत्याभावरूपया सलज्जः । लज्जावान् हि प्राणग्रहाणेऽपि न प्रतिज्ञातमपजहाति । यतः-लज्जां गुणौघ-जननीमिवार्यामत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः । तेजस्विनः सुखमहानपि संत्यजन्ति सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ (त्रिंश-त्तमो गुणः)

तथा सह दयया दुःखितजन्तुप्राणाभिलाषेण वर्तते इति सदयः । धर्मस्य दयामूलमिति सदय एव धर्मयोग्यः । यतः-देहिनः सुखमीहन्ते विना धर्मं कुतः सुखं । दयां विना कुतो धर्मः ततस्तस्यां रतो भव ॥१॥ ददातु दानं विदधातु मौनं वेदादिकं वापि विदां करोतु । देवादिकं ध्यायतु संततं वा न चेद् दयानिष्फलमेव सर्वम् ॥२॥ दयाप्यात्मौपम्येन यदाह-प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा । आत्मौपम्येन भूतानां दयां कुर्वीत मानवः ॥३॥ (एकत्रिंशत्तमो गुणः)

तथा सौम्यो अक्रूराकारः । क्रूरो हि लोकस्योद्वेगकारणं, सर्पवत् । सौम्यता हि सर्वाभिगम्या (द्वात्रिंशत्तमो गुणः)
तथा परोपकृतौ परोपकारे कर्मठः कर्मशूरः । परोपकारको हि पुमान् सर्वस्य नेत्रासृताञ्जनम् । निरुपकारी हि तृणादि-भ्योऽपि द्वीनः । यतः-क्षेत्रं रक्षति चक्षुः सौम्यं लोलत्पटी कणान् रक्षा । दन्तात्तटुणं प्राणान् नरेण किं निरुपकारेण ॥१॥ सहज-

गित्त्वमेवोपकारकरणमुचमानाम् । यतः—उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमकृत्रिमम् । सञ्जनानां स्वभावोऽयं केनेन्दुः शिशिरीकृतः ॥२॥
 कस्यादेवान्धपयति तमः सममसिः प्रजानां छायां कर्तुं पथि विटपिनामञ्जलिः केन वद्धः । अभ्यर्थयन्ते नवजलमुचः केन वा वृष्टि-
 क्षेप्तोर्जान्यैर्धने परहितविधौ साधवो वद्धकक्षाः ॥३॥ तत्र केचित् सकलमहीमण्डलावतंसा निष्कारणोपकारिणः । केचित्प्रत्युपकारकाः ।
 द्वयेऽप्येते धर्माधिकाग्निः । उत्तमानां परार्थ एव स्वार्थः । यतः—शुद्धाः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोद्यताः स्वार्थो यस्य परार्थ
 एव न पुमानेकः सतामगर्णीः । दुष्पूरोदत्तपूरणाय पिबति श्रोतःपति वाडवो जीमूतश्च निदाघसंभृतजगत्सन्तापविच्छिन्नतये ॥१॥ कण्वि
 अन्नश्चुसुगारजाण् कृणोति जे पञ्चुवयारुजुगं । न तेण तुल्लो विमलो वि चंदो न चैव भाणू न य देवराया ॥२॥ उपकारो द्रव्यभा-
 वाभ्यां यथा—द्वयंमि अन्नपाणाद्दाणक्यो उ होइ विन्नेओ । नेगंतिओ अणिचिंतिओ अ जं दव्वओ तेण ॥१॥ भावुवयारो सम्मत्त-
 नाणचरणेगु जमिह संठयणं । मयमप्पणो परस्स य अनियाणं तं जिणा चिति ॥२॥ (अयस्मिन्निशत्तमो गुणः)

नया अन्तरंगशाली अरिपद्मर्गश्च अन्तरङ्गारिपद्मर्गः, तस्य परिहारीऽनासेवनं तत्र परायणस्तत्परः । तत्राऽयुक्तिः प्रयुक्ताः काम
 क्रोपयोभमानमदहर्षाः । शिट्गृहस्थानामन्तरारिपद्मर्गः । तत्र परपरिगृहितास्वन्हासु वा स्त्रीषु दुरभिमन्धिः कामः । स च विवेकादि-
 गुणनिरम्भारक्तः । यदुक्तम्—तावन्महत्त्वं पाण्डुनयं कुलीनत्वं विवेकिता । यावज्ज्वलति चित्तान्तर्न पापः कामपावकः ॥१॥ दृश्यं
 नस्तु परं न पश्यति जगत्यन्यः पुरोऽवस्थितं, कामान्धस्तु यदस्ति तत्परिहरन् यन्नास्ति तत्पश्यति । कुन्देन्दीवरपूर्णचन्द्रकलशश्री-
 मल्लनापहृत्तानागोप्याशुचिराजिण् प्रियतमागात्रेषु यन्मोदते ॥२॥ नान्यः कुतनयादाधिव्यर्थिर्नान्यः क्षयामयात् । नान्यः सेवकतो
 दूरी नान्यः कामरुक्तोऽन्धलः ॥३॥ परसाऽत्मनो वाऽपायमविचार्य क्रोपकरणं क्रोधः, स न युक्तो महात्मनां, यतः—सन्तापं तनुते

भिज्यन्ति विनयं सौहार्दमुच्छादयत्युद्देशं जनयत्यवधवचनं यत्ते विधत्ते कलिम् । कीर्तिं कृन्तति दुर्गेति वितरति व्याहन्ति पुण्योदयं दत्ते यः कुपति स हातुमुचिती रोषः सदोषः सताम् ॥१॥ अपनेयशुदेतुभिच्छता तिमिरं रोपमयं धिया पुरः । अविशिष्ट निशाकृतं तमः प्रभया नांशुमताऽप्युदीयते ॥२॥ जितरोपस्या महाधियः सपदि क्रोधजितो लघूर्जनः । विजितेन जितस्य दुर्मेतेर्मतिगद्भिः सह का विरोधिता ॥३॥ दानार्हेषु स्वधनाप्रदानं निष्कारणं परधनग्रहणं वा लोभः । लोभमूलानि पापानीति कृत्वा सकलपापादिदोषमूलमेव ।

नीचस्यापि चिरं चट्टनि रनयन्त्यायान्ति नीर्नैर्गतिं शत्रोरप्यगुणात्मनोऽपि विदधत्युर्गुणोत्कीर्तनम् । निर्वेदं न विदन्ति किञ्चिदकृतज्ञस्यापि सेवाकृते कष्टं किं न मनस्विनोऽपि मनुजाः कुर्वन्ति विचारिणः ॥१॥ प्रीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि द्रव्यव्ययाशङ्कया भीतः प्रत्युपकारकारणभयाञ्चो गृह्यते सेवया । मिथ्या जल्पति चित्तमार्गणधिया स्तुत्यापि न प्रीयते कीनाशो विभवव्ययन्यतिकरत्रस्तः कथं प्राणिनि ॥२॥ महीयसाऽपि लाभेन न लोभः परिभूयते । मात्रासमधिकः कुत्र मात्राहीनेन जीयते ॥३॥ दुरभिनिवेशाऽमोक्षो युक्तोक्ताग्रहणं वा मानः । अविचारिततत्वातत्त्वानां कदाग्रहिणामेवायम् । यतः--आग्रही नत निनीपति युक्तिं यत्र तत्र मतिरस्य निविष्टा । पक्षपातरहितस्य तु युक्तिर्यत्र तत्र मतिरेति निवेशम् ॥१॥ औचित्याचरणं विलुम्पति पयोवाहनं न भखानिव प्रध्वंसं विनयं नयत्यहिरेच प्राणस्पृशां जीवितम् । कीर्तिं कैरविणीं मतज्ञज्ञ इव प्रोन्मूलयत्यजरा मानो नीच क्षोपकारनिर्करं हन्ति त्रिवर्गे नृणाम् ॥२॥ कुलबलैश्वर्यरूपविधादिभिरहंकारकरणं परप्रधर्पनिषन्धनं वा मधः । न युक्तः सर्वथाऽसौ महोन्नतचेतःसाम् । यतः--नो निर्जित्य जरां स्वभावमधुरं तारुण्यमासादितं नो निर्जित्य यमं कृता निजतनुः कल्पान्तरंस्थायिनी । नो दारिद्र्य

भुजहमाजगदिदं स्वैर्यतो मोचितं किं मायन्ति विपश्चितोऽपि हि मुया विद्यालवाद्यैर्गुणैः ॥१॥ दिवासाश्चन्द्रमौलिर्वहति रविरयं
 वादेवैषम्यकष्टं गहोरिन्द्रिय शक्नोति निवहति गरुडान्नागलोकश्च भीतः । रत्नानां धाम सिन्धुः कनकगिरिरयं वर्ततेऽद्यापि मेरुः किं
 दनं ? गश्चितं किं ? ननु किमिह जगत्यजितं येन गर्वः ॥२॥ पातालाव समुद्भूतो वत बलिर्नीतो न मृत्युः क्षयं नोन्मृष्टं शशिला-
 च्छनस्य मलिनं नोन्मूलिता व्याघ्रयः । शेषस्यापि धरां विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षणं चेतः सत्पुरुषाभिमानगणनां मिथ्या बह-
 ल्लसते ॥३॥ निनिमिचं परदुःखोत्पादनेन स्वस्य द्यूतपापधर्म्यधिनर्थसंश्रयेण वा मनःप्रमोदो हर्षः । अयं च रौद्रध्यानानुगतचित्ताना-
 मधमानमानामेव सुलभः । यतः-परवसनं अभिनन्दइ निरवेक्त्वो निह्यो निरयुतावो । हरिसिञ्जइ कयपावो रुद्वज्ज्ञाणोवगयचिन्तो
 ॥१॥ तथा-तुष्यन्ति भोजनै विन्ना मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परकल्याणैः खलाः परविपत्तिभिः ॥२॥ एतेषां च परिहार्यत्वमिह
 विवेकिजननिन्द्यन्वाद्यशो जनार्थहेतुत्वात् परत्र दुर्गतिकारणत्वाच्चेति ॥ (चतुर्विंशत्तमो गुणः)

गया चण्डीकृतः स्वच्छन्दतां त्याजित इन्द्रियग्रामो येन स तथा । अत्यन्तासक्तिपरिहारेण स्पर्शनेन्द्रियादीन्द्रियविकार-
 निर्गोचरः । इन्द्रियजयो हि पुरुषाणां परमसम्पदे भवति । यतः-आपदां कश्चितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः । तज्जयः सम्पदां मार्गो
 नेनेष्टं नेन गम्यताम् ॥१॥ इन्द्रियाण्येष तत्सर्वं यत्स्वर्गनरकावुभौ । निगृहीतविसृष्टानि स्वर्गाय नरकाय च ॥२॥ जितेन्द्रियत्वं विन-
 यस्य कारणं गुणप्रकर्षो विनयादाप्यते । गुणाधिके पुंसि मनोऽनुरज्यते जनानुरागप्रभवा हि सम्पदः ॥३॥ इन्द्रियाणां प्रसङ्गेन दोष-
 मुच्छन्त्यसंग्रयम् । संनियम्य तु तान्येव ततः सिद्धिमवाप्नुते ॥४॥ रथःशरीरं पुरुषस्य सृष्टमात्मा नियन्ता करणानि चाश्वाः । तैर-
 प्रमत्तः कुशलः सदशैर् दान्तः सुखी याति पथीव धीरः ॥५॥ सर्वथेन्द्रियनिरोधस्तु यतीनामेव धर्मः । इह तु आवकधर्मोचितगृहस्थ-

स्वरूपमेवाधिकृतमित्येवमुक्तम् । एवंविधविशेषधर्मशोभापोपकसामान्यगुणप्रगुणितो मनुष्यो गृहिधर्माय सम्यक्त्यमूलद्वादशवतरूप-
विशेषधर्माय कल्पतेऽधिकृतो भवति । अथैवं पञ्चविंशद्वैरधिकृतस्य विशेषधर्ममूलं श्रीसम्यक्त्यमिति कृत्वा तत्स्वरूपगुणादि प्रति-
पादयति गुरुः तद्यथा । इति श्री जिनमण्डनोपाध्यायकृतं न्यायसम्पन्नविभव इत्यादि ३५ गुणविवरणम् ॥

श्रीतपागच्छनायक श्रीसोमसुन्दरसूरि शिष्य श्रीमहोपाध्याय श्रीजिनमण्डनगणि
चिरञ्चितं पञ्चविंशद्वैरगुणविवरणं सम्पूर्णम् ॥

श्रीमार्गानुसारिपञ्चविंशद्वैरगुण- विवरणं सम्पूर्णम् ।

